

DOI: [10.38146/BSZ.2021.2.5](https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.2.5)**Prantner Zoltán**

Az Iszlám Állam nyugat-balkáni önkéntesei és visszatérésük problematikája

Volunteers of the Islamic State from the Western Balkans and the issue of their return

Absztrakt

Becslések szerint 2011–2018 között meghaladta az 1000 főt azoknak a nyugat-balkáni férfiaknak és családtagjainak a száma, akik Irak vagy Szíria területére utaztak muszlim hittársaik támogatására. Többségük ott az Iszlám Államhoz csatlakozott, míg a kisebbség a Dzsabhat al-Nuszra vagy egyéb kisebb dzsihádisták csoportjait gyarapította. Közülük több százan már visszatértek a Közel-Keletről az elmúlt évek/hónapok során származási országukba, ahol nemüktől és koruktól függően eltérő bánásmóddal szembesültek.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, Iszlám Állam, külföldi harcosok és önkéntesek, vallási és erőszakos szélsőségek, terrorellenes intézkedések, reintegráció

Abstract

According to estimations, the number of the men and their family members from the Western Balkan countries exceeded 1000 persons, who travelled to the territory of Iraq or Syria to support their Muslim comrades. Most of them joined the Islamic State there, while the minority multiplied the ranks of Jabhat al-Nusra or other smaller jihadist groups. However, hundreds of them have already returned from the Middle East to their country of origin in the recent years or months, where they faced different treatments depending on their gender and age.

Keywords: Western Balkan, Islamic State, foreign fighters and volunteers, religious and violent extremism, anti-terrorism measures, reintegration

Bevezetés

A közel-keleti konfliktus elmélyülését követően hozzávetőleg 42 900 fő volt azoknak a külföldieknek a száma, akik a világ mintegy 120 országából utaztak a térségbe 2017-ig, hogy ott a felkelő csoportok egyikének vagy pedig az Iszlám Államnak (ISIL) a harcosa legyenek (Azinović & Bećirević, 2017, 12). A kalifátus összeomlásának idejére a több mint 5000 európai önkéntes mintegy harmada visszatelepült származási országába, ahol súlyos biztonsági kockázatként értékelték jelenlétüket. A Nyugat-Balkánon ez a tendencia több mint 1000 főt érintett. Közülük legkevesebb 260-an életüket veszítették és körülbelül 475-en – döntően nők és gyermekek, akik közül sokan már ott születtek – még mindig a térségben tartózkodnak. Az elmúlt évek során ugyanakkor mintegy 485-en már visszatértek vagy repatriálták őket anyaállamuk területére, ahol a helyi hatóságok a férfiakat azonnal letartóztatták (URL1). Az őrizetbe vétel ugyanakkor csak átmeneti kríziskezelésnek tekinthető. Hosszú távon a rehabilitáció és a reintegráció jelenthet hatékony megoldást, amit a térség államainak többsége már el is kezdett alkalmazni a hazatért nők és gyermekek esetében.

A balkáni önkéntesek kiutazásának történeti háttere

A Nyugat-Balkánon a történelem során az iszlám szunnita ágának mérsékelt, toleráns irányzata telepedett meg, ami döntően a hanafita vallásjogi iskola tanításain alapszik. Követői, akik az évszázadok alatt kulturálisan integrálódtak a térségben, a vallási előírásokat meglehetősen rugalmasan értelmezték és nem tekintettek ellenségesen a síitákra. A második világháborút követően azonban korlátozták a hit gyakorlását az egykori Jugoszláviában, Albániában pedig egyenesen betiltották.¹ A délszláv állam széthullását és az albán izolacionista rendszer összeomlását követően azonban az iszlám vallást ismét szabadon és nyíltan meg lehetett élni, amit az egyes nemzeti kormányok alaptörvényükben is deklaráltak. A térség iszlám közösségein belül azonban rövidesen a követők három jól elkülöníthető csoportja jött létre: 1) a tradicionális iszlám közösségek tagjai és a liberális szellemiségűek (ők alkották a többséget); 2) az iszlám konzervatív értelmezésének hívei, akik elutasították az erőszakot (a szalafiták fő áramlata); 3) az az iszlám konzervatív irányvonalával szimpatizáló keménymag tagjai, akik a takfiri ideológia szellemében elfogadhatónak

---

1 Az uralkodó kommunista párt 1967-ben Albániát a világ egyetlen hivatalosan is ateista államának nyilvánította.

és megengedhetőnek tartották az erőszak alkalmazását is (az elutasító szalafiták) (Kursani, 2019, 11; Qehaja, 2016, 79).

Az iszlám hit megújult mindennapi megélése és a háború sújtotta régiók kiszolgáltatott helyzete egyszerre eredményezhette a különféle perzsa-öbölbeli segélyszervezetek – és általuk a harcos szalafita irányzat – megjelenését a térségben, ami azután jelentősen felerősítette a térségben végbement radikalizációs folyamatot. Az ideológia különösen azokban az államokban vált népszerűvé, ahol a belpolitikai struktúra sérülékenynek bizonyult, burjánzott a korrupció és a nepotizmus, magas volt a munkanélküliség, a gazdaság és az adminisztratív irányítás súlyos működési zavarokkal küzdött, a múltban élő, polarizált társadalomban komoly, átmenetileg elfojtott etnikai és vallási ellentétek húzódtak a háttérben, valamint az állam és az egyes közösségek önmeghatározása, illetve az egymáshoz való viszonyuk definiálása megoldatlan kérdésnek bizonyult (Azinovic, 2017, 12.). A megállapítás különösen igaz volt Bosznia-Hercegovinára, Koszovóra és Észak-Macedóniára annak ellenére, hogy nem jött létre egységes iszlám közösség a Balkánon a nyelvi–kulturális különbségek miatt² (Qehaja, 2016, 78.). Bosznia muszlim közösségében a szíriai konfliktus tetőpontján a dzsihádisták propaganda viszonylag könnyen hatni tudott a vállalkozó szellemű fiatalokra, akik készek voltak hitükért idegen földön önkéntesen harcolni. Mellettük a bosnyák hatóságok 2016-ban mintegy 3000 főre becsülték az országban a szalafiták számát (URL2). Utóbbiak kapcsán ugyanakkor azonban meg kell jegyezni, hogy ez a jelentős szám nem alapvetően a 2001. szeptember 11-i támadás egyik következménye volt, sőt. A szaúdi kormány által mintegy 500 millió dollárral finanszírozott mecsetépítések és a visszafogott hangvételű térítőtevékenység pont a World Trade Center elleni támadások következményeként álltak le, mivel Rijád nem akart konfliktusba kerülni Washingtonnal. Az ikertornyok elleni támadás fordulópontot jelentett abban a tekintetben is, hogy minimálisra redukálta a kapcsolatot azok között a külföldi veteránok között, akik a délszláv háborúban önszántukból harcoltak a bosnyákok oldalán az El Mudzahid különítményben, és a 2010-es évek fiatal önkéntesei között. A délszláv háborút lezáró daytoni békeszerződés után az alakulat tagjainak jelentős része elhagyta a térséget és Afganisztánba, Csecsenföldre vagy Tádzsikisztánba utazott, hogy ott vívja tovább szent háborúját³ (Gammer, 2007, 159–160.).

2 A döntő törésvonal az albánul (is) beszélő országokban – Albánia, Koszovó és Észak-Macedónia, különös tekintettel utóbbi nyugati részére – és a délszláv muszlim közösségeknél – Bosznia-Hercegovina és a dél-szerbiai Szandzsák régiója – volt látványos megfigyelhető.

3 Távozásukban kétségkívül komoly szerepet játszott a csalódás, hogy többéves küzdelem árán sem sikerült megteremtteni az általuk propagált iszlám államot a Balkánon. Sokan közülük emiatt úgy érezték, hogy becsapták és elárulták őket a hálátlannak tartott bosnyákok.

Tény ugyanakkor az is, hogy több száz mudzsahed Bosznia-Hercegovina területén maradhatott a bosnyák hatóságok hallgatólágos támogatásával⁴ (URL3). Közülük sokan helyi muszlim nőt vettek feleségül, valamint tekintélyes volt azoknak a száma is, akik a háború alatt mutatott érdemeik elismeréseként megkapták az állampolgárságot⁵ (URL4). A helyi közösségekbe beolvadt külföldi hitharcosok közel 30%-áról azonban feltételezték, hogy továbbra is szoros kapcsolatokat ápol a terrorista csoportokkal, amelyek merényleteket terveztek az ország területén lévő nyugati érdekeltségek, illetve az ott állomásozó békefenntartó erők ellen.⁶ Évekkel később közülük többen csatlakoztak a Koszovói Felszabadítási Hadsereghez is, amikor összecsapások robbantak ki a szerbek és az albánok között. Az újabb, alapvetően etnikai jellegű konfliktusra ők ugyanis akkor a muszlimok és a keresztények közötti háborúként tekintettek. Mindezek ellenére az al-Kaida hálózat nem tudott megtelepedni Bosznia területén, mivel a helyiek túlnyomó része liberálisabb szellemben nevelkedett és élt, ezáltal az iszlám hit mérsékelt felfogását vallotta. A szalafita doktrína emiatt teljesen idegen volt számukra és elutasították annak követését. Továbbá maguk a külföldi hitharcosok sem alkottak homogén közösséget sem a háború alatt, sem pedig azt követően. Szervezetük nem volt kiforrott és jól strukturált, tagjait pedig nem kizárólag az al-Kaida toborozta, hanem jelentős számban képviselték magukat abban a terrrorszervezettől független arab–afgán veteránok, valamint az Öböl-államok fiatal önkéntesei is (URL3). Háttérbe szorulásukat felgyorsították a 2001. szeptember 11-ét követő terroristaellenes hadműveletek Boszniában. Washington növekvő nyomására az egykori mudzsahedek jelenléte ekkorra már nemcsak teher volt, hanem egyenesen szükségessé vált az ellenük való gyors és hatékony hatósági fellépés a külkapcsolatok megóvása érdekében. 2001 októberében emiatt tíz, terrorizmussal gyanúsított egykori mudzsahedet – akik közül legalább öten algériaiak voltak – helyeztek őrizetbe Boszniában azzal a váddal, hogy támadást készítettek elő a tuzlai és bratunaci SFOR bázisok ellen (Lebl, 2014, 9.). 2002 januárjában a bosnyák hatóságok újabb hat algériai személyt tartóztattak le az amerikai külképviselet ellen tervezett támadás gyanújával, akiket

4 A letelepedett külföldi harcoshoz között voltak például az algériai Abdelkader Mokhtari (felvett nevén Abu el Maali vagy becenevén a Csendő) és Abu Szulejmán al-Makki parancsnokok, akik állítólag 1996–2000 között Donja Bočinja faluban éltek. El-Maalit 1999-ben kitoloncolták az országból és 2015 októberében halt meg az algériai Oránban. Feltételezhetően jelenleg is az ország területén él azonban az a szíriai Imad al-Huszein (felvett nevén Abu Hamza), aki 2013-ban nyilvánosan az Ahrár as-Sám támogatása mellett szólalt fel.

5 A megítélt állampolgárságok közül a bosnyák hatóságok 2006 szeptemberében 50-et visszavontak. November közepéig további 100 illető igényét utasították el, 250 személy esetében éppen folyamatban volt a felülvizsgálat, 1500 eljárás pedig addigra már le is zárult.

6 Mellettük több ezerre tették azoknak a vallási szélsőségeseknek a számát, akik a háborút követő mintegy fél évtized alatt megfordultak az ország területén.

rövid időn belül kiadtak az Egyesült Államoknak (URL5). 2005-ben ismét kinos precedensre került sor, amikor Horvátországban egy olyan robbantásos merénylet előkészületeit leplezték le, amit az elkövetők II. János Pál pápa temetésén akartak végrehajtani. A vizsgálatok során később megállapították, hogy a támadást az észak-boszniai Gornja Maočában tervezték meg, valamint onnan származtak a lefoglalt eszközök és robbanóanyagok. Még ugyanebben az évben a bosnyák rendőrség megrohant egy lakást, ahol a gyanú szerint azok a terroristák szállásolták el magukat, akik fel akarták robbantani a sarajevói brit nagykövetséget (Lebl, 2014, 9–10.). Később egy fundamentalista bombát helyezett el Bugojnában a rendőrség épülete mellett 2010. június 27-én, ami megölt egy rendőrt, többeket pedig megsebesített (URL6). Legvégül 2011. október 28-án egy iszlamista automata kézifegyverével tüzet nyitott Sarajevóban az USA nagykövetségének épületére, amelynek során súlyosan megsérült egy rendőrtiszt. A későbbi vizsgálat szerint az elkövető egykori lakóhelyén, Gornja Maočában radikalizálódott (URL7). Fentiek okán Boszniában a szalafita közösségek – különösen Jusuf Barčić 2007-ben bekövetkezett halálát követően – olyan, a délszláv háború idején a 20-as éveiben járó, majd a 2000-es években a vallási irányzat elkötelezett hívévé és külföldön továbbképzett hitszónokává vált vezetők köré tömörültek, mint Nedžad Balkan (felvett nevén Abu Muhammed) és Mohamed Porča, vagy az Iszlám Állam toborzója, Bilal Bosnić, valamint az al-Kaida és a Dzsabhat al-Nuszra híve, Nuszret Imamović. Eltekintve a nagyobb városokban működő radikális imámoktól, az irányzat hívei többnyire olyan, a külvilágtól elzárt hegyvidéki falvakban éltek többek között, mint az ország északi részén elterülő Šišići, Bužim, Bosanska Bojna, Orašac és Dubovsko, vagy a központi régiókban megtalálható Gornja Maoča, Ošve, Gluha Bukovica és Mehurići (URL3). Mentalitásukról és a világról vallott felfogásukról elmondható, hogy túlnyomó részük elutasította az erőszak alkalmazását és mindössze az iszlám szigorú előírásainak megfelelően akarták élni mindennapjaikat. Hozzá kell egyúttal tenni, hogy kivételek természetesen itt is akadtak. Gornja Maoča, valamint más települések például nemcsak menedéket adtak a külföldi harcosoknak és a toborzóknak, hanem egyes helyeken még nyíltan ki is tűzték a dzsihadista lobogókat egyértelmű elkötelezettségük jeleként (URL2).

Albániában, ami közismert volt vallási toleranciájáról, hosszú időre tekintett vissza a három meghatározó vallás – az iszlám mérsékelt irányzata, a római katolikus és az ortodox keresztény – békés egymás mellett élése. Ennek szellemében nem sokkal a kommunista diktatúra bukását követően az átmeneti alkotmányba beiktatták az állam szekuláris jellegét, egyúttal pedig elismerték a vallásszabadság jogát és hozzájárulásukat biztosították a vallásgyakorlás feltételeinek megteremtéséhez. Habár az elkövetkező évek során számos

törvény korlátozta a vallás befolyásának növelését a politikai és oktatási életben, az állam és felekezetek viszonya elmélyült, aminek jeleként az 1998-ban elfogadott alkotmányban az országot az addigi szekuláris helyett semlegesként határozták meg. A vallásszabadság a többi balkáni államhoz hasonlóan az arab államok növekvő térnyeréséhez vezetett, amelynek eredményeként az 1990-es években itt is létrejöttek az első helyi szalafita és vahabita csoportok. Támogatásukkal fiatal férfiak közel-keleti egyetemeken és medreszékben⁷ folytathattak széleskörű vallási tanulmányokat. Az elsajátított ismeretek és különösen az iszlám vallás eltérő értelmezése ugyanakkor hazatérésüket követően egyfajta generációs válságot váltott ki az Albániai Muszlim Közösség vezetőivel, akiknek a kommunista uralom évtizedei alatt a muszlim világtól elszigetelve esélyük sem volt magasabb fokú vallási tanulmányok folytatására. A vallási identitás terén megmutatkozott különbségek mellett ugyanakkor a radikalizáció megjelenésére jelentősebb hatással volt a muszlim identitás markánsabb felvállalása a politikai életben, ami egyértelműen a külföldi segítyek és támogatások megszerzésére irányult. Ennek szellemében Albánia 1992-ben az első európai és kommunista utódállamként az Iszlám Konferencia Szervezetének tagállamává vált, amivel amellet, hogy azzal gyakorlatilag intézményesítette az Öböl-államok politikai befolyását és anyagi támogatását, egyúttal a Boszniába irányuló fegyverszállítások és az átutazó hitharcosok tranzitországává tette Albániát⁸ (Qirjazi, 2018, 47.). A bosnyák háborút megjárt veteránok közül később sokan le is akartak telepedni Albániában, hogy ott európai iszlamista bázisokat alakítsanak ki. Boszniához hasonlóan azonban itt is a 2001. szeptember 11-i támadások véget vetettek a fundamentalisták térnyerésének. Az Egyesült Államokkal korábban is kiegyensúlyozott kapcsolatokra, Nyugat-barát külpolitikára, és az Európai Unióhoz való csatlakozásra törekedett albán vezetés számára kényelmetlenné vált az iszlamista személyek és szervezetek működése. Számos, a hatóságok látókörébe került illetőt kitoloncoltak emiatt, valamint 2004 decemberétől befagyasztották azoknak az alapítványoknak és magánszemélyeknek a vagyonát, akiket szélsőséges csoportok támogatásával gyanúsítottak. A kormány mindezzel párhuzamosan kísérletet tett az arab jelenlét lecsökkentésére az országban. A nagyobb török szerepvállaláshoz fűzött remények azonban hamar kiábrándítónak bizonyultak, mivel az egyfelől nem tudta megtörni az Öböl-államok dominanciáját, ugyanakkor viszont további polarizálódást eredményezett a muszlim

7 Mohamedán egyházi főiskola teológusok és jogászok képzésére.

8 Mintegy hat olyan jelentősebb iszlám civil szervezet működött Albániában 1991–2005 között, amelyek terroriszervezetekkel álltak kapcsolatban.

közösségeken belül⁹ (Dyrmishi, 2017, 27.). Az erélyes hatósági fellépés és az albániai muszlim közösség reformjai ellenére az állam és az Albániai Muszlim Közösség fokozatosan elveszítette az ellenőrzést az önjelölt imámok és a külföldi forrásból támogatott mecsetek felett, aminek köszönhetően a vallási szélsőségek növekvő népszerűsége tettek szert már az ISIL felemelkedése előtt¹⁰ (Dyrmishi, 2017, 22–23.; Spahiu, 2016, 66–69.).

Koszovóban az iszlamista önkéntesek 1998-ban tűntek fel a Koszovói Felszabadítási Hadsereg soraiban. A szerb erőkkal vívott harcokat követően itt is magániskolák és mecsetek épültek szaúdi támogatással, amelyekben – vagy éppen azok mellett – olyan, Szaúd-Arábiában tanult imámok terjesztették radikális vallási és politikai nézeteiket 1999-től, mint az önkéntesek toborzása miatt letartóztatott Zekerija Qazimi vagy Lulzima Qabashi. Térnyerésüket segítette az a széleskörű csalódottság, ami a függetlenség 2008-ban történt kikiáltása után uralkodott el a gazdasági visszaesés és a remélt általános fejlődés elmaradása miatt. Az Arab tavasz és a szíriai polgárháború kirobbanását követően a koszovói központi vezetés – több nyugati kormánnyal egybehangzóan és Bassár el-Aszad elnök gyors bukásában bízva – támogatásáról biztosította a szíriai ellenzéket. A politikusok több alkalommal mielőbbi lemondásra szólították fel a szíriai államfőt, akinek a civil lakosság sérelmére elkövetett erőszakos akcióit visszatérően párhuzamba állították az 1990-es évek végén a Milošević-rendszer által a koszovóiak ellen elkövetett tömeggyilkosságokkal. A vallási sorsközösség és az Aszad-rezsimről kialakult negatív kép ellenére megnyilvánulásaikban pragmatikus és perspektivikus szempontok érvényesültek: a Szíriai Szabad Hadsereg, amit megalakulását követően a Nyugat szinte azonnal támogatásáról biztosított, győzelme esetén nyitott volt diplomáciai viszony létesítésére Pristinával. Koszovó ezáltal Egyiptom és Líbia után elnyerhette volna szuverenitásának szíriai elismerését is, amit addig Bassár el-Aszad elnök Szerbiára való tekintettel megtagadott tőle. Emellett újabb bizonyítékát is adhatta eltökélt kiállásának a nyugati érdekek és értékek mellett. Mindezek okán Enver Hoxhaj koszovói külügyminiszter 2012 áprilisában fogadta a szíriai ellenzéki erők küldöttségét, amit anyagi támogatásáról biztosított. Egy hónappal később bejelentésre került, hogy bizonyos diplomáciai jellegű kapcsolatok létre is jöttek a felek között. Úgy tűnt ekkor, hogy

9 Az arab államok befolyását jól érzékeltette, hogy az arab nyelv, aminek ismerete elvárás volt a hitszónokok, illetve a Kulturális Minisztérium vezetői és több munkatársa irányában 2002-től, hivatalosan az Albániai Muszlim Közösség szertartásnyelveként került bevezetésre 2005-ben.

10 Egy közvéleménykutatás szerint már 2011–2012-ben a muszlim lakosság 12%-a támogatta a saría törvénykezés bevezetését, 6%-uk pedig indokoltnak tartotta öngyilkos robbantások elkövetését az iszlám hit védelmében.

a koszovói vezetés a szíriai konfliktusba történő külföldi beavatkozásokban egyfajta vezető szerep elnyerésében reménykedett, miközben a közel-keleti és észak-afrikai demokratikus átalakulás támogatójaként aposztrofálhatta önmagát (Kursani & Fetiu, 2017, 85–87.). A koszovói állami intézmények nyílt kiállása a szíriai ellenzék mellett ugyanakkor kettő, ekkor még kevésbé meghatározónak tűnő szempontot figyelmen kívül hagyott. Először is egy egységes ellenzékben gondolkodtak, mivel a felkelőcsoportok mindegyike az Aszad-rendszer megdöntése mellett kötelezte el magát. Ez a felszínes megközelítés azonban figyelmen kívül hagyta, hogy a több tucatnyi fegyveres tömörülésben csupán a legfőbb célkitűzés volt a közös, egyébiránt alapvető különbség volt közöttük meghirdetett programjukban és az általuk vallott értékekben, valamint kapcsolataikban, szövetségeseikben és ellenségeikben. Másodszor, fentiek okán, nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget az iszlamizmus megjelenésének és elterjedésének a szíriai felkelők között, mint ahogy a koszovói állampolgárok hozzájuk való csatlakozásának sem. Mindezeknek köszönhetően Pristina a polgárháború kezdeti szakaszában nem tulajdonított különösebb jelentőséget a koszovói önkéntesek szíriai jelenlétének annak ellenére sem, hogy csak 2013 végéig 191-en utaztak oda (Kursani & Fetiu, 2017, 87–88.). A legmagasabb szintű állami támogatás mellett a Koszovói Iszlám Közösség is nyíltan felvállalta a szíriai civilek és menekültek támogatását. A hivatalos állásponton túlmutatóan az Aszad-rendszer terrorista jellegének elítélése, a Milošević-rezsim vérfürdőinek felemlegetése, a civil lakosság megpróbáltatásainak és Levante értékeinek méltatása mellett azonban már egyfajta vallási dimenziót is adtak a konfliktusnak, amikor az imámok prédikációikban hangot adtak az alavita irányzat negatívumairól, kapcsolatairól a síita Iránnal, valamint a szunnita többség felett gyakorolt brutális és elnyomó uralmáról is (Kursani & Fetiu, 2017, 89–90.). Az állami és vallási vezetés mellett ráadásul a sajtó is aktívan közreműködött a közvélemény tudatának formálásában, amikor az első halottakat egyfajta hősként tüntették fel, akik a diktátor elleni küzdelemben áldozták fel életüket. A rádió- és médiacsatornákon mindezek mellett olyan szakértőket szólaltattak meg, akik kendőzetlen büszkeséggel méltatták a szíriai fronton harcoló koszovói önkénteseket (Kursani & Fetiu, 2017, 92.). Az időközben bekövetkezett események és változások hatására a koszovói központi vezetés addigi irányvonalában azonban éles fordulat következett be 2014 elejére. Az addigi álláspont újrafogalmazásában az első és talán legfontosabb fejlemény 2013 őszének elején következett be, amikor első alkalommal tették közzé albán nyelven egy koszovói és egy albán önkéntes csatlakozási felhívását a hitetlenek elleni harcra. Novemberben a koszovói biztonsági szervek hat, al-Kaida kapcsolatokkal rendelkező személyt vettek

őrizetbe, akiket terrorcselekmény előkészítésével gyanúsítottak. Egyikükről később megállapították, hogy korábban a szíriai válságzónában tartózkodott. 2014. első hónapjaiban további videók jelentek meg az interneten, amelyeken koszovói önkéntesek az ISIL szimbólumaival pózolván anyanyelvükön ismét csatlakozásra szólították fel a szimpatizánsokat. Felhívásukban az otthon maradókat hitük árulóinak nyilvánították, a koalíciós erők vezetőit pedig lefejezéssel fenyegették meg (Kursani & Fetiu, 2017, 93–94.). Emellett Nyugaton – és azon belül is különösen az Európai Unió területén – 2013-tól gyakoribbá váltak a külföldi hitharcosokhoz kapcsolódó erőszakos események, amelyek a hozzájuk kapcsolódó fenyegetésekkel párosulva szinte napi szinten jelentek meg a médiatudósításokban. A legtöbb nyugati kormány emiatt számos militáns iszlamista kapcsolatokkal rendelkező szíriai ellenzéki tömörülést nyilvánított terroristacsoportnak. Mindezek okán a helyi Iszlám Közösség imámjai fokozatosan elhatárolódtak a szíriai és iraki eseményektől. Emellett a koszovói intézmények szintén kénytelenek voltak korábbi álláspontjukat felülvizsgálni és a Közel-Keletről hazatérő állampolgárainak hazai jelenlétét, valamint a külföldi iszlamista szervezetek koszovói tevékenységét immáron komoly biztonsági kockázatnak értékelni. Ennek megfelelően már 2014. június 26-án négy személyt, augusztus 11-én 47 feltételezett iszlamista milicistát, szeptember 17-én pedig 15 illetőt – közöttük több közismert konzervatív imámot – tartóztattak le azzal a gyanúval, hogy korábban felkelőcsoportok oldalán harcoltak Szíriában és Irakban. Mindezekon túl a nemzeti hatóságok 16, terrorista tevékenység támogatásával gyanúsított NGO (non-governmental organization – civil szervezet) működési engedélyét visszavonták még az év folyamán (Jakupi & Kraja, 2018, 7.; Kursani, 2015, 29.).

A mintegy 2,1 millió főnyi Észak-Macedóniában az önkéntesek szinte mindegyike a társadalom hozzávetőlegesen 25%-át alkotó muszlim albánok közül került ki. Ennek oka alapvetően az etnikai és vallási törésvonalak mentén húzódott meg, azaz leginkább a többséget alkotó domináns ortodox keresztény közösség és a muszlim albánok közötti, régóta fennálló feszültségben volt tetten érhető. Az érdeellentétek és az albán kisebbség szegregációja 2001-ben rövid ideig tartó, nyílt összecsapásban kulminálódott a biztonsági erők és az albán Nemzeti Felszabadítási Hadsereg között, akiknek számos veterán hitharcos sietett a segítségére a szomszédos Koszovóból. A harcokat az Ohridi Keretmegállapodás zárta le, ami több jogot biztosított a macedóniai albán etnikum tagjainak, egyúttal pedig hivatalosan politikai hatalommegosztásról rendelkezett macedónok és albánok között. Az előremutató törekvések ellenére a különbségek azóta nemcsak fennmaradtak, hanem az egyes politikai körök érdekeinek megfelelően még tovább is mélyültek. Mindezek megfelelő

körülményeket teremtettek mindkét oldalon a radikalizációhoz és a szélsőséges csoportok működéséhez¹¹ (Qehaja & Perteshi, 2018, 23–24., 26.). Észak-Macedóniában ugyancsak az Iszlám Közösségtől függetlenül működő, különböző karizmatikus vezetők körül összpontosult szalafita közösségekről lehet beszélni. Egységes szalafita mozgalom ezáltal nem alakult ki sem az országhatáron belül, sem pedig azon kívül. Több balkáni államhoz hasonlóan az iszlám ezen konzervatív irányzata azokon a Szaúd-Arábia és Katar által finanszírozott humanitárius segélyszervezeteken keresztül tudott megtelepedni az országban, amelyek hatalmas befolyásra tettek szert az 1998–1999-es koszovói háború alatt, amikor többszázezer menekült keresett itt magának menedéket. Követőinek túlnyomó része békésen, a világtól visszavonult élt, ezáltal kevés figyelmet kapott. A dzsihádiszmus gondolatával és annak globális támogatásának lényegével alapvetően tisztában voltak, amitől pár szélsőséges imám megnyilvánulásától eltekintve többségében elhatárolódtak a 2010-es évek elején. A vallási irányzat híveit emiatt nem tekintették biztonsági kockázatnak a szíriai konfliktus kiéleződéséig, a média pedig meglehetősen ritkán számolt be vallási radikalizmusról. Ráadásul a Macedóniai Iszlám Közösség a szíriai harcok kezdeti szakaszában maga is több alkalommal kifejezte szimpátiáját az ellenzéki erők iránt, amikor imámjai a mecsetekben több alkalommal felhívást intéztek hívekhez a szíriai polgárok és menekültek támogatására. Habár utóbbi értelmezésük szerint alapvetően humanitárius segítségnyújtásra vonatkozott, indirekt módon mégis sokakat arra inspirált, hogy aktívan bekapcsolódjanak a fegyveres küzdelembe. Hasonló hatást váltott ki Számi Abdullahu – egy 2014-ben Szíriában elesett szkopjei származású imám – esete is, aki tucatnyi honfitársa számára bizonyult követendő példának (Qehaja & Perteshi, 2018, 33–34.). Az önkéntesek távozását emiatt a többi balkáni államhoz hasonlóan itt is alapvetően három szakaszra lehetett elkülöníteni: 1) a szíriai konfliktus kezdeti periódusa, amikor az Aszad-rendszer retorziói miatt a muszlim hittársak iránt érzett szolidaritásból csatlakoztak az ellenzéki csoportok valamelyikéhez; 2) az Iszlám Állam kikiáltását követő időszak, amikor jelentős arányban telepedtek le a terrrorszervezet által uralt területre; 3) a közel-keleti konfliktusban érintett személyek tevékenységének kriminalizálása és hatósági szankcionálása, ami radikálisan lecsökkentette a kiutazások számát (Šutarov, 2017, 104.).

11 A növekvő etnikai feszültségre figyelmeztetett az az eset is, amikor albán származásúak öt fiatal macedónt gyilkoltak meg a Szmilkovci-tónál 2012. április 12-én. Aggodalomra adott okot az a lövöldözés is, ami a rendőrök és a Nemzeti Felszabadítási Hadsereg tagjai között tört ki 2015. május 9-én. Az összesen 18 életet követelő tűzharc végén 28 albán etnikumú személyt vettek őrizetbe. Jól mutatta továbbá az albánok diszkriminatív megkülönböztetését és szegregációját 2017-ben, hogy amíg mindössze a teljes macedón társadalom negyedét alkották, addig arányuk elérte a 60%-ot a börtönökben fogvatartottak körében.

A közel 680 ezer fős Montenegróban szintén 20%-ra tehető a muszlimok aránya, akik a szunnita irányzat híveiként hosszú évszázadokon át békésen éltek a keresztények mellett. A felekezetek konfliktusmentes viszonyában itt is az 1990-es évek első felében lezajlott délszláv háború számított határkönnel. 1992-ben a határőrség néhány tisztje tucatnyi bosnyák menekültet vett őrizetbe törvénytelenül, akiket azután Bosznia szerb többségű részére deportáltak, ahol később szinte mindnyájukkal végeztek. Hiába kért bocsánatot a montenegrói kormány a történelemért és ígért anyagi kárpótlást az áldozatok családtagjainak 2008-ban, az incidens sok helyi muszlim számára jelentett komoly törést. Ugyanekkor már az országban, azon belül is a Szerbiával határos Szandzsák-régióban, megkezdtek működésüket a külföldi iszlamista csoportok. A szélsőséges tanok terjesztése azonban itt nem bizonyult olyan sikeresnek, mint Koszovóban vagy Boszniában. A biztonsági szervek ugyanis itt komoly nemzetbiztonsági kockázatnak tekintették a vahabita irányzatot, aminek szerbiai és bosnyák híveit több alkalommal kiutasították az országból. A 2012-től meginduló kiutazásoknak ennek ellenére nem tulajdonítottak különösebb fontosságot, mivel a politikusok figyelmét a növekvő belpolitikai válság kötötte le, az országban pedig nem következett be vallási indíttatású terrorakció. A döntéshozók csak akkor ismerték fel a probléma fontosságát, amikor elterjedt az első Szíriában elesett montenegrói állampolgár halálhíre, és elkezdtek visszaszállingózni az első harcosok a válságövezetből (Bećirević, Šuković & Zuković, 2018, 6.).

A Szandzsák döntően bosnyák eredetű muszlim lakosságának megpróbáltatásai a régió 1991-ben kikiáltott autonómiájával és a független kormány kikiáltásával vették kezdetüket. Belgrád az elszakadás megakadályozására puccsnak nyilvánította a történeket és a vidéket gyakorlatilag teljesen kizárta a politikai döntéshozatalból. A problémákat tetőzte, hogy a háború lezárulta után a régiót komoly gazdasági és társadalmi gondok sújtották a Szerbia ellen bevezetett szankciók miatt, amelyeket politikai érdekérvényesítés hiányában nem tudtak orvosolni. Mindezek mellett az új államok létrejöttét követően a régiót gyakorlatilag felosztották Szerbia, Bosznia-Hercegovina és Montenegró között. A Belgrád ellenőrzése alatt maradt területen háborús bűnöket követtek el, a lakosság súlyos veszteségeket szenvedett el, a gazdaság és az infrastruktúra romokban hevert, a szegénység pedig kiugróan magasnak számított. A szerb nacionalista központi vezetés az őshonos bosnyák származású lakosokat elszigetelte, a helyi politikusok személyes érdekeiket képviselték a közösség helyett, a médiában gyűlöletbeszéd és nyilatkozatok hangzottak el, az oktatásban pedig gyakran diszkrimináltak etnikai alapon a fiatal bosnyákokat és muszlimokat. Összefoglalóan minden feltétel adott volt a radikalizációhoz (Ćorović, 2017, 126.). Az első vahabita és a szalafita csoport a feltételezések szerint Szarajevóból érkezett és 1997-ben

tűnt fel először Novi Pazarban. Az iszlám szélsőséges irányzata hamar népszerűvé vált a jogfosztott muszlim közösség tagjai között. A próféta hívó szava mellett a vallási elmélyülést segítette, hogy anyagilag is megérte a csatlakozás, mivel a gazdaságilag elmaradt régióban napról napra tengődő nélkülözőket jelentős összegekkel támogatták, amennyiben beléptek és esetleg még új tagokkal is gyarapították a közösség létszámát. Mindezek mellett sokan etnikai és vallási alapon szorosan kötődtek a szomszédos Boszniához, ahol közülük többen titokban elsajátították a takfiri ideológia és a hadviselés alapjait az ott működő szélsőséges táborokban. Utóbbiak eredményeként a 2000-es évek közepétől egyre gyakrabban mutatkozott meg az iszlám szélsőséges értelmezése erőszakos megnyilvánulásokban. A mecsetekben lezajlott sorozatos incidensek miatt a hivatalos iszlám közösség kitiltotta a vahabitákat az ellenőrzése alá tartozott imahelyekről, a szerb hatóságok pedig többeket nemzetbiztonsági okokra hivatkozva őrizetbe vettek (Qehaja, 2016, 88–89.).¹² Válaszként a vahabita csoportok elhatárolódtak a többi muszlimtól és a többségi társadalomtól, és nem hivatalos tereken, az iszlám közösség és a hivatalos szervek látókörért elkerülve gyűltek össze. A biztonsági erők fellépései mellett a szerbiai muszlimok aggodalmait növelték a szerb háborús bűnösök nyílt ünneplése és rémtetteik vehemens tagadása, a szélsőséges nacionalista csoportok demonstratív katonai felvonulásai és erőszakos akcióik, amelyeket azután csak enyhén vagy egyáltalán nem szankcionáltak. Mindezek felerősítették a helyi muszlimoknak az 1990-es évek etnikai tisztogatásainak megisméltődésével kapcsolatos félelmeit, egyúttal pedig megkönnyítették a radikális hitszónokok dolgát, akik az incidensekre hivatkozva a szerb agresszió folyamatos fennállásának veszélyét hirdették (Ćorović, 2017, 126–129.).

A kiutazás körülményei és okai

A szíriai konfliktus elmélyülését követően – a délszláv háborúhoz hasonlóan – sok szunnita muszlim érzett világszerte késztetést arra, hogy a helyszíntre utazva hittársai segítségére legyen a szekulárisnak és vallásellenesnek tekintett síita Aszad-rendszer ellen. Számuk a kalifátus 2014-ben történt kikiáltása idején tetőzött, amikor Abu Bakr al-Bagdádi csatlakozásra szólította fel őket. A Nyugat-Balkánról több mint 1000 főre becsülték azoknak a személyeknek a számát, akik gyakran a helyi fundamentalista közösségek támogatásával és

12 A legjelentősebb, nagy nyilvánosságot kapott fegyveres összecsapásra a Sjenica melletti Zabren településen került sor, ahol a szerb hatóságok gyanúja szerint egy kiképzőtábor működött. A rendőrségi rajtaütés során életét veszítette a szalafita közösség vezetője, két személyt pedig letartóztattak.

közbenjárásával utaztak a konfliktuszónába 2018-ig, ahol az ISIL fegyveres erején belül külön egységet alkottak Balkáni Zászlóalj elnevezéssel¹³ (URL8; URL9). Az önkéntesek az egyes államokra vetítve az alábbiak (1. számú táblázat) szerint oszlottak meg.

Ország	Összes fő	Nők	Gyerekek	Meghaltak
Albánia	157–163	29–35	38–41	26
Bosznia-Hercegovina	500	70	230	71 (köztük 3 nő és 4 gyermek)
Kosзовó	446	55	98	74 férfi, 1 nő és 1 gyermek
Észak-Macedónia	161	15	6	30
Szerbia	59	12–15	15	11
Montenegró	27	5	4	5

1. számú táblázat: Az Irak vagy Szíria területén tartózkodott nyugat-balkáni állampolgárok száma 2018 közepéig.

Forrás: Cook & Vale, 2019, 19.; Shtuni, 2019, 18.

A statisztikai adatok alapján megállapítható volt, hogy a konfliktus első szakaszában – 2012–2014 között – mintegy 80%-uk a szíriai felkelőcsoportok valamelyikéhez csatlakozott, és az Iszlám Állam csak a kalifátus kikiáltása után vált vonzóvá számukra. A tendencia kapcsán egyúttal elmondható volt az is, hogy a kiutazások 2015-ben jelentősen lecsökkentek, 2016 elejétől pedig szinte teljesen megszűnt a toborzók letartóztatása, az Iszlám Állam iraki és szíriai visszaszorulása, valamint a török határon bevezetett szigorúbb ellenőrzések miatt. Mindezek mellett feltételezhetően a fanatikusok számára szempont volt a terrorszervezet vezetőinek azon felhívása is, amiben szimpatizánsaikat a helyben maradásra és a tartózkodási helyükön való működésre szólították fel (Azinovic, 2017, 11.). Az önkéntesek jelentős része (67%) egyedülálló, 20–35 év közötti fiatal férfi volt. Őket követték a házások, akikhez társultak feleségeik és gyermekeik. Legcsekélyebb arányban azok a személyek voltak, akik egyéb hozzátartozóval vagy barátal csatlakoztak a terrorszervezetek valamelyikéhez¹⁴ (URL10; URL11). A férfiakról elmondható

13 Albánia, Bosznia-Hercegovina és Koszovó az önkéntesek teljes lakossághoz viszonyított aránya alapján az öt legfőbb európai kibocsátó ország között helyezkedett el a rangsorban.

14 A koszovói önkéntesek között a Demolli család különösen nagy számban képviseltette magát: 2018 januárjában 19-en – nők, férfiak és gyerekek – éltek közülük a szíriai Rakka melletti táborban, és addigra legkevesebb kettő férfirokonuk már életét veszítette. Egyikük özvegye hatévnyi szíriai tartózkodás után, 2019 áprilisában térhetett vissza hazájába öt gyermekével, akik közül a legfiatalabb már a második, egy másik ISIL harcossal kötött kényszerházasságából született.

volt még, hogy bár voltak közöttük a délszláv fegyveres konfliktusok veteránjai, ugyanakkor többségük kiutazása előtt nem rendelkezett semmilyen harci tapasztalattal¹⁵ (Šutarov, 2017, 107.). Utóbbi okán a balkáni önkéntesek halálozási aránya közel kétszerese volt a többi európai önkéntesének¹⁶ (Azinović & Jusić, 2016, 31.). A nők kapcsán megállapítható továbbá, hogy – főleg a bosnyák kontingensen belül – magas volt az arányuk¹⁷ (Azinović & Jusić, 2016, 28.). Túlnyomó többségük a 20-as éveiben vagy a 30-as éveinek elején járó házasságban volt, aki inkább kötelességből, mint vallási meggyőződésből követte férjét vagy gyermekét a Közel-Keletre. Másik részük hozzátartozóit hátrahagyva utazott ki a polgárháborús övezetbe, hogy ott új családot alapítson¹⁸ (Azinović & Jusić, 2016, 27–28.). Közös vonásuk volt még, hogy többnyire hasonló, földrajzilag, társadalmilag és gazdaságilag marginalizált környezetből, valamint hagyományos patriarchális közegből származtak¹⁹ (Jakupi & Kelmendi, 2017, 13.). A tradicionális, konzervatívabb értékrendnek köszönhetően egyértelműen alárendelt helyzetben voltak a férfi–nő kapcsolatban és a nyugat-európai női önkénteseknél nagyobb arányban szembesültek családi erőszakkal²⁰ (Kelmendi, 2019, 22.). A helyi munkaerőpiacon diszkriminálták őket, önálló és stabil jövedelemük, illetve magántulajdonuk nem volt. Kevés kivételtől eltekintve alacsony iskolai végzettséggel és háztartásbeliként minimális munkatapasztalattal rendelkeztek (Azinović & Jusić, 2016, 44–45.). Kint tartózkodásuk ideje alatt háztáji munkákat végeztek, a fegyveres konfliktusba aktívan nem kapcsolódtak be. Az albán anyanyelvűek származási országuktól függetlenül megpróbálták csoportokba tömörülni a nyelvi azonosság miatt. Megfigyelhető volt továbbá, hogy az albán és a koszovói özvegyek első férjük halála után lehetőleg macedón, koszovói vagy albán dzsihádistával házasságot kötöttek újra (Kelmendi,

15 Az idősebb macedóniai háborús veteránok túlnyomó része például kimondottan azzal a szándékkal utazott ki, hogy mártírként haljon meg.

16 A bosnyák önkéntesek halálozási arányát például 25%-ra becsülték, míg az európai kontinens más országaiból származott hitharcosoknak átlagosan 14%-a vesztett oda.

17 A nők arányát 30–36% közé becsülték az önkéntesek között. Összehasonlításként: Franciaország és Németország esetében 20–22%, a koszovóiaknál 12%, az albánok esetében pedig 9–19% volt a nők aránya.

18 A bosnyákok esetében a már házasságban vagy a Szíriába/Irakba történt megérkezése idején házasságot kötött nők aránya 93% volt. Emellett 30 éves átlagéletkoruk hét évvel volt több koszovói női társaiknál, valamint kilenc évvel haladta meg a nyugat-európai női önkéntesekét.

19 Korábbi kutatások már rámutattak arra, hogy a patriarchális közegből származott nők jóval nagyobb arányban vettek részt terrorista cselekményekben vagy azok támogatásában azoknál, akik kevésbé apa- és férfiközpontú környezetben nevelkedtek.

20 A Koszovói Statisztikai Ügynökség és az UNICEF egy közvélemény-kutatása szerint a megkérdezett koszovói nők mintegy 33%-a jogosnak tartotta, ha a férj tettelesen bántalmazza házastársát, amennyiben a feleség elhanyagolja a gyermekeit, házasságon kívüli kapcsolatot folytat, visszautasítja párja szexuális közeledését vagy egyszerűen csak odaégeti az ételt.

2019, 23.). A konfliktus első felében döntően egyedülálló férfiak utaztak ki Szíria vagy Irak területére, ahova teljes családok főleg az Iszlám Állam kikiáltását és az államépítés beindulását követően települtek ki jelentős számban. A gyerekek között 5 hónapos volt a legfiatalabb és 17 éves a legidősebb. Pontos számuk meghatározását nehezítette, hogy közülük többeket hazájuk hatóságai még származási országukban való tartózkodásuk idején sem vettek nyilvántartásba. Sokan emellett több éves távollétük alatt felnőtt korba léptek, míg mások éppen hazájuktól távol, már a terrrorszervezet fennhatósága alatt születtek. Utóbbiak létszámára csak elnagyolt becslések láttak napvilágot, mivel szüleik nem tudták vagy nem akarták tartani a kapcsolatot hozzátartozóikkal, ezáltal rokonaik legfeljebb a közösségi hálón közzétett fényképek alapján értesülhettek világra jöttükről. Az ISIL területén nevelkedő gyerekek kapcsán megállapítást nyert továbbá, hogy ott-tartózkodásuk idején mintegy negyedük elveszítette legalább egyik szülőjét. Mindezek mellett a fiúk 13–14 éves korukban katonai kiképzésen estek át, amelyet követően sokukat harcoló egységekhez osztották be. A fegyveres összecsapások és a légitámadások közülük is többek életét követelte (Azinović & Jusić, 2016, 29.). Nyugat-Európához képest alapvető különbség mutatkozott meg abban a vonatkozásban, hogy amíg Nyugaton a radikalizáció azok között a többnyire másodgenerációs, gazdaságilag és társadalmilag marginalizálódott bevándorlók között mutatkozott meg kiugró arányban, akik nem tudtak sikeresen integrálódni, addig a Nyugat-Balkánon a szélsőséges erőszak gondolata a több évszázados múltra visszatekintő helyi közösségeken belül is el tudott terjedni. A beazonosított egyének alapján jól körülhatárolható volt, hogy az ISIL mely körzetek és városok lakosai között volt népszerű.

Ország	Település
Albánia	Tirana, Elbasan, Librazhd, Leshnicë e Poshtme, Zagoracan, Rrëmenj, Pogradec
Bosznia-Hercegovina	Szarajevó, Zenica, Tuzla, Travnik, Bihac
Koszovó	Prizren, Prishtina, Hani i Elezit, Kacanik, Mitrovice, Gjilan, Viti
Észak-Macedónia	Szkopje, Aracsinovo, Szaradzs, Kumanovo, Gosztivar
Montenegró	Podgorica, Plav, Gusinje, Rozaje, Bijelo Polje, Bar
Szerbia	Novi Pazar-i Szandzsák régió, Smederevo, Zemun

2. számú táblázat: A kibocsátó régiók.

Forrás: URL12

Az önkéntesek sokszor csonka vagy boldogtalan családban élő, elmagányosodott, háborús poszttraumával, bizalmatlansággal és előítéletekkel, felhalmozódott adóssággal, magánéleti válsággal, identitásválsággal és mentális problémákkal küzdöttek²¹ (Azinović–Jusić, 2016, 62–65.). Többségük maximum közép fokú oktatásban részesült²² (Speckhard & Shajkovci, 2018, 84.). Szekuláris szellemben vagy pedig olyan családban nőttek fel, amiben nem gyakorolták vallási meggyőződésüket, ezáltal mindössze felszínes vallási ismeretekkel rendelkeztek²³ (URL13). Az államot és közösségük vezetőit politikailag és erkölcsileg korruptnak tartották, állandó munkahellyel többnyire nem rendelkeztek²⁴ (Speckhard & Shajkovci, 2018, 91; URL13; URL14). Jövőjüket kilátástalannak tartották szülőhazájukban és magas volt közöttük a köztörvényes bűnelkövetők aránya²⁵ (Kursani & Fetiu, 2017, 84.). A gazdaságilag elmaradottabb régiókban megélhetésüket földművelésből, állattartásból vagy pedig a szomszédos országok valamelyikében folytatott idénymunkából próbálták biztosítani²⁶ (Speckhard, Yayla & Shajkovci, 2018, 30.). Elmondható ugyanakkor az is, hogy közülük többen magas iskolai végzettséggel rendelkeztek, korábban világias életvitelt folytattak, sőt éveken át éltek és dolgoztak az Európai Unió valamely tagállamában. A gazdasági krízis kibontakozását követően azonban kénytelenek voltak hazatérni, ahol nem tudtak érvényesülni és elhelyezkedni, ami fogékonnyá tette őket a szélsőséges ideológiák iránt. Az ortodox keresztény többségű balkáni államok

-
- 21 A kutatások szerint a kiutazott férfiak és nők közül sokan panaszkodtak titokban családjuknak vagy barátaiknak arról, hogy dzsinn szállta meg őket. Mások súlyos drog- és alkoholfüggőségben szenvedtek. Mivel a tradicionális közösségekben a mentális betegségeket és a függőséget nyilvánosan megbélyegezték, emiatt problémájukról nyíltan nem beszélhettek, és nem remélhettek segítséget annak kezelésére a helyi egészségügyi ellátórendszerben. A rendőrségi feljegyzések szerint emiatt bosnyák szlafita vezetőket kerestek fel, akik végrehajtották rajtuk a Korán szellemében az úgynevezett rukját a rossz szellemek kiűzésére. Az eljárást követően szinte azonnal külföldre távoztak, ahol a férfiak pár hónapon belül életüket veszítették.
- 22 A koszovói önkéntesek mintegy 80–85%-a középiskolai, 10%-a pedig főiskolai végzettséggel rendelkezett.
- 23 Szakértők becslése szerint például azoknak a koszovói fiataloknak a 70%-a, akik Szíriában és Irakban harcoltak a radikális hitszónokok tanainak hatására, újdonság volt az iszlám hit, mivel olyan családban nőttek fel, ahol nem gyakorolták vallásukat.
- 24 A Világbank felmérése szerint 2017-ben a munkanélküliség aránya 25,6% volt a felnőtt lakosságon belül Boszniában. Ez az arány a fiatalokra vetítve még sokkal rosszabb eredményt mutatott: a pályakezdő korosztályban csak minden harmadik fő dolgozott bejelentett munkahelyen. Koszovó esetében az arányok ennél is magasabbak voltak: a hivatalos állami statisztikák a fiatalok 65%-át, illetve a teljes lakosság 35%-át regisztrálták munkanélküliként 2016-ban. A szerbiai Novi Pazarban a 2011-es népszámlálás hivatalosan a koszovóihoz hasonlatos, 37%-os munkanélküliséget mutatott ki. A valóságban ugyanakkor a lakosság 50%-ának – azon belül is a 30 év alattiak 75%-ának – nem volt biztos megélhetési forrása.
- 25 Például a koszovói önkéntesek 40%-ának priusza volt.
- 26 Számukra különösen vonzó alternatíva volt fentiek miatt az Iszlám Állam által felajánlott magas havi fix jövedelem, valamint a költségmentes lakhatás és gépjárműhasználat. Az ISIL propaganda-anyagaiban feltűnt honfitársaik az anyanyelvükön megfogalmazott felhívásaikban az anyagi stabilitás mellett az egyedülálló férfiaknak a közmegebecsültség, a társadalmi ranglétrán való felemelkedés, a konzervatív iszlám életvitel és a mártírság elnyerése mellett elrendezett házasságot és szexrabszolgákat is ígérték.

gyakran marginalizált muszlim közösségeiben ugyancsak sokakra gyakorolt vonzó hatást az az elképzelés, hogy addigi mindennapjait feladva az iszlámel- lenes megnyilvánulásoktól és a nemzeti kormányok megfigyelésétől, illetve be- avatkozásától mentesen, a saria törvény előírásai szerint szabadon gyakorolhas- sa vallási meggyőződését az Iszlám Állam égisze alatt²⁷ (URL 13). A macedóniai hitharcosok esetében döntő volt az is, hogy legtöbbjük albán származású volt, ezáltal a nyelvi és etnikai azonosságuk miatt koszovói vagy albán csoportokhoz csatlakoztak a harci övezetben (Šutarov, 2017, 106.). Legvégül pedig ott voltak azok, akiket pusztán a kalandvágy vitt arra, hogy bekapcsolódjanak a fegyveres küzdelembe a szembenálló felek valamelyikének oldalán. Megállapítást nyert továbbá, hogy – főleg a bosnyákok esetében – az önkéntesek közül sokan kiuta- zásukat megelőzően az interneten online kapcsolatban álltak dzsihádistá tobor- zókkal média és társas fórumokon, hosszabb-rövidebb ideig közismert szalafita közösségekben éltek vagy legalábbis rendszeresen látogatták azokat, illetve sze- mélyes ismeretség fűzte őket szélsőséges vallási szervezetekhez és mecsetekhez. Radikalizálódásukról családjuknak többnyire nem volt tudomása, távozásukról rokonaik csak utólag, meglepetésszerűen értesültek. Másokat – különösen 2014 előtt – a fundamentalista ideológiák helyett inkább gyermekkori traumák, hu- manitárius célok és a szíriai közemberekkel felvállalt sorsközösség motivált, akiknek a maguk módján akartak segíteni az Aszad-rendszerrel vívott küzdel- mükben²⁸ (Kursani & Fetiu, 2017, 98–99.; Speckhard, Yayla & Shajkovci, 2018, 30.). Amint azonban az egyes milíciák elkezdtek szembefordulni egymással, kö- zülük többen meghasonlottan tértek vissza származási országukba, nemegyszer alig pár hónapos távollét után. Hazájukban azután őszinte megdöbbenéssel és felháborodással vették tudomásul, hogy tettükért a rendfenntartó erők őrizet- be helyezték és bűnözőként kezelték őket, a közvélemény megbélyegezte őket, rokonságuk pedig megszakított velük minden kapcsolatot. Esetükben emiatt a visszatartó erőnek szánt hatósági fellépés ellentétes hatást váltott ki, és közülük többen inkább ismét visszatértek a térségbe feleségükkel, valamint gyermekeik- kel, hogy a továbbiakban immár az Iszlám Állam égisze alatt folytassák közös életüket (Speckhard, Yayla & Shajkovci, 2018, 36–37.).

27 A Szerbia területéről sokszor családostul kiutazott önkéntesek közül például sokan a többségi társadalom által diszkriminált muszlim romák, míg mások a bosnyák közösség tagjai voltak.

28 A balkáni muszlim közösségek sok tagjának tudatában kitörölhetetlen emléket hagytak az 1990-es évekből a megkülönböztetés nélküli támadások és azok a külföldi önkéntesek, akik vallási szolidaritásból érkeztek a segítségükre. A fegyveres konfliktus kirobbanásának kezdeti periódusában a Közel-Keletre kiutazott önkéntesek emiatt kötelességüknek érezték, hogy hálából most ők védjék meg a szíriaiakat az Aszad-rendszer atrocitásaitól. Ráadásul az őrizetbe helyezett koszovói önkéntesek elmondásuk szerint eleinte azzal a meggyőződéssel utaztak ki az ellenzéki csoportok oldalán harcolni, hogy azt hivatalos nyilatkozatai alapján hazájuk is támogatja.

A hazatért „hitharcosok” jelentette biztonsági kockázat

Már az Iszlám Állam fennállásának idején is jelentős számban települtek vissza a neki hűséget esküdött balkáni önkéntesek²⁹ (Barrett, 2017, 10.). Döntésüket sokszor az ISIL ideológiájával és az alkalmazott módszerekkel szembeni ellenérzésük, előzetes elvárásaik kudarca felett érzett csalódottságuk, a különböző származású önkéntesek etnikai és faji diszkriminációja, életkörülményeik romlása, háborús sérülés(ek), a terrorszervezet által mind gyakrabban elszenvedett vereségek és az abból fakadó területveszteségek, valamint családi okok motiválták. 2016-tól azonban a kiutazásokkal egyidejűleg szinte teljesen megszűnt a konfliktusövezetből történő önkéntes hazatelepülések száma is a nemzeti kormányok által bevezetett megszorító intézkedések miatt, valamint a válságövezetben kiéleződött összecsapások hatására, ami megnehezítette az oda történő be- és kiutazást.

Ország	Visszatértek száma	A harci övezetben maradtak
Albánia	45 fő	18 férfi és 55 családtag
Bosznia-Hercegovina	48 férfi, 6 nő és 2 gyerek	102 fő
Koszovó	123 férfi, 7 nő és 3 gyerek	59 férfi, 41 nő és 95 gyermek, akik közül 41-en a térségben születtek
Észak-Macedónia	72–86 fő	30 fő
Montenegró	8 férfi, 1 nő és 1 gyermek	–
Szerbia	7 fő	–

3. számú táblázat: A Nyugat-Balkánra visszatért önkéntesek száma 2018 áprilisáig
Forrás: Cook & Vale, 2018, 16.; Shtuni, 2019, 18.

A hazatért önkéntesek több lehetséges módon is veszélyeztethetik az anyaállam biztonságát. A legkézenfekvőbb, ugyanakkor a legritkábban megmutatókozó eset, amikor a harcedzett fundamentalisták merényletet próbálnak elkövetni, ami 2015 novemberében Párizsban, valamint 2016 márciusában Brüsszelben már be is következett. A biztonsági kockázat fennállását mu-

²⁹ A Szíriába vagy Irakba kiutazott európai önkéntesek átlagosan mintegy 30%-a 2017 közepére visszatért származási országába. A képet árnyalja, hogy bizonyos országokra vetítve ez az arány megközelítette az 50%-ot. Összevetésként: Putyin elnök bejelentése szerint a volt szovjet tagköztársaságok területéről származott körülbelül 9000 önkéntes 10%-a utazott vissza hazájába, míg Délkelet-Ázsiában mindössze néhány dzsihádistát tért vissza.

tatta a Balkánon, hogy az ISIL önjelölt kalifája a koszovói terrorellenes intézkedések bevezetését követően ígéretet tett arra, hogy dzsihádistákat küld a térségbe a hitetlenek lemészárlására. Ezt követte az ISIL médiacentrumának 2015 júniusában közzétett videófelvevétele, amelyen az addigi eseti megnyilvánulásokon és kezdeményezéseken túlmutatva a térségből származó koszovói, montenegrói, albán és bosnyák hitharcosok immáron közösen szólították fel honfitársaikat az Iszlám Állam területére történő kivándorlásra, a hátramaradókat pedig terrortámadásokkal fenyegették meg. Alig egy hónappal később egy újabb videóban a nyugat-balkáni államokat az Iszlám Állam területének nyilvánították (Šutarov, 2017, 113–114.). A koszovói terrorellhárítás még ugyanebben a hónapban öt férfit tartóztatott le azzal a gyanúval, hogy az ISIL nevében meg akarták mérgezni Pristina vízhálózatát (Bytyqi & Mullins, 2019, 26.). Egy évvel később az albán és koszovói biztonsági szervek közösen megakadályoztak egy Szíriából, az ISIL balkáni vezetői által irányított és finanszírozott merényletkísérletet Shkodërben az izraeli futballválogatott ellen³⁰ (URL15; URL16). Továbbá Boszniában terrorista támadásnak nyilvánították a zborniki rendőrőrs ellen 2015. április 27-én elkövetett magányos akciót, valamint a Szarajevó külvárosában 2015. november 18-án lezajlott incidenst, amelynek eredményeként két katonatiszt életét veszítette, a körülzárt elkövető pedig felrobbantotta magát³¹ (URL17; URL18). A koszovói hatóságok bejelentése szerint 2018 júniusában sikeresen megakadályoztak egy, az országban állomásozó NATO békefenntartó erők ellen irányuló merényletkísérletet, a macedón hatóságok pedig az ISIL 20 feltételezett támogatóját helyezték őrizetbe 2019. február 15-én (Shtuni, 2019, 23.). Mindezek mellett elgondolkodtató volt a boszniai fundamentalista Rumija lapban még 2017 júniusában megjelent cikk is, amiben a szerző egyértelműen véres megtorlással fenyegette meg a horvátokat, a szerbeket, és az általa árulónak bélyegzett muszlimokat a délszláv háború alatt játszott szerepük miatt (URL19). Legvégül hozzá kell tenni, hogy a kiutazottak közül többen kettős állampolgársággal, valamint szerteágazó kapcsolatokkal

30 Az akció eredményeként, ami a regionális hírszerző szervek és a nemzetközi társszervek hatékony együttműködése mellett rámutatott az addigi biztonsági résekre is, összesen 19 személyt tartóztatott le Albániában, Koszovóban és Macedóniában 2016 novemberében. A vizsgálat során az őrizetbe vett hat koszovói szimpatizánst meggyanúsították azzal is, hogy merényleteket akartak elkövetni Franciaországban és Belgiumban, valamint templomokat akartak felrobbantani Gracanicában, Mitrovicában, Pejében és Prizrenben az ortodox karácsony idején. Utóbbi végül csak azért hiúsult meg, mert nem találtak önkénteseket az öngyilkos küldetés végrehajtására. Az esetet követően a radikális irányzat több meghatározó kulcsfigurája egy éven belül életét veszítette, ami a vezetésen belül kialakult hatalmi vákuum mellett észrevehetően lecsökkentette a fundamentalisták népszerűségét a térségben.

31 Az elkövetők mindegyikéről megállapítást nyert, hogy helyi lakosok voltak, akik habár a szélsőséges nézetek hatása alá kerültek, a Közel-Keleten korábban nem jártak.

rendelkeztek Európa diaszpóra közösségeiben³² (Azinović & Jusić, 2016, 38.; Perteshi, 2018, 30.; URL20). A visszatérők ezáltal nemcsak saját hazájukra, hanem egyúttal a nyugati államokra is biztonsági kockázatot jelentenek, amelyek továbbra is az ISIL kiemelt célpontjának számítanak³³ (Šutarov, 2017, 116–117.; URL21).

A fent említett példák ellenére előfordulhat az is, hogy az egykori önkéntesek, habár erőszakos cselekményeket nem követnek el, ugyanakkor harci tapasztalatukra és karizmájukra alapozva, a már működő sejtek hálózatába beépülve újabb csoportot alakítanak és vezetnek terrorista cselekmények támogatására és finanszírozására, valamint potenciális aktivisták beszerzésére. Motivációjukat ebben a vonatkozásban fundamentalista beállítottságuk mellett növeli, hogy az Iszlám Állam összeomlása ellenére nem volt hajlandó elismerni vereségét. Az al-Bagdádinak hűséget esküdött terrorcsoportok továbbra is lojálisak maradtak vezérükhöz, illetve a kalifa 2019 október végi halálát követően annak utódához. A térség államainak szerény gazdasági és társadalmi helyzete miatt gyakrabban megmutatkozhat, hogy bár terrorista cselekményekben való részvételtől tartózkodnak, szélsőséges nézeteik motiválóanhatnak a helyi szegénységben élő, gyakran munkanélküli, minimális iskolai végzettséggel rendelkező szimpatizánsokra, hogy csatlakozzanak valamelyik sejthez, vagy akár magányos farkasként terrorcselekményt kövessenek el hazájukban³⁴ (Spahiu, 2016, 60.). Utóbbi megállapítás különösen igaz azokra a személyekre, akik az elmúlt évek során megpróbálták csatlakozni a terror szervezethez, azonban útközben feltartóztatták és visszafordították őket

32 A 2014-ben Szíriába távozott és ott az „Iszlám Állam poszterlánya”-ként elhíresült osztrák tinédzserek, Sabina Selimovic és Samra Kesinovic szülei például a délszláv háború alatt menekültek el Boszniából, és telepedtek le Ausztriában. Mellettük a kiutazott bosnyák állampolgárok több mint 20%-áról feltételezték, hogy hasonló kötődésekkel és ismeretsegekkel bírtak Európa-szerte. A koszovói önkéntesek esetében szintén 20%-ra tehető azoknak a fiataloknak az aránya, akik emigráns szülők gyermekeiként már Nyugaton születtek és nőttek fel.

33 2015 márciusában például öt személyt – köztük egy svéd állampolgárt – vettek őrizetbe Bosznia-Hercegovinában. A gyanú szerint az elkövetők megrendelésre egy házi készítésű bombát készítettek, amit azután megpróbáltak becsempészni Skandináviába, hogy ott terrorcselekményt kövessenek el azzal. 2016 decemberében egy koszovói származású testvérpárt tartóztattak le Duisburgban a német hatóságok, mivel a gyanú szerint támadásra készültek az egyik oberhauzeni bevásárlóközpontban. Ausztriában egy albán illetőt vettek őrizetbe 2017 januárjában, aki Bécsben tervezett terrorcselekményt végrehajtani. Még ugyanebben a hónapban az osztrák hatóságok Grazban és Bécsben átfogó razzsiát tartottak a balkáni diaszpóra közösségeknél, amelynek eredményeként 14 olyan illetőt fogtak el, akik bizonyítottan kapcsolatban álltak Mirsad Omerović közismerten radikális hitszónokkal, aki akkor már 20 éves börtönbüntetését töltötte külföldi önkéntesek toborzása miatt.

34 Az albán hatóságok például már 2014 márciusában egy feltételezett iszlamista toborzó hálózaton ütöttek rajta, ami a Tirana külvárosában elterülő Unaza e Re és Mézez mecsetek körül összpontosult. Az akció során terrorizmus támogatásával és vallási ellentétek szításának vádjával letartóztatott tizenhárom személy között volt a két önjelölt imám, Bujar Hysa és Genci Balla, akik a vallási doktrínákat bizonyíthatóan követőik radikalizálására és a dzsihád népszerűsítésére használták fel.

hazájuk vagy a tranzitállamok egyikének nemzeti hatóságai. Esetükben a kudarc felett érzett frusztrációjuk nem párosul a kalifátus fennhatósága alatt megélt negatív tapasztalatokkal és a halállal történő szembesülés érzésével. Eltökélttségük és a hatóságokról vallott elítélő álláspontjuk növelheti türelmetlenségüket, agresszivitásukat és felerősítheti hajlamukat a szélsőséges erőszakra. Mindez egyfelől arra ösztönözheti őket, hogy más módon váltsák valóra eredeti elképzelésüket, vagy másrésztől egy Közel-Keletről visszatért fundamentalista szélsőséges iránymutatásának követésére és szélsőséges akció elkövetésére sarkallhatja őket (Barrett, 2017, 15–16.). Mellettük nem kevésbé veszélyes csoportot alkotnak azok az illetők, akik, habár meg sem próbáltak kijutni a konfliktusövezetbe, ennek ellenére hűséget fogadtak al-Bagdádinak, és önmagukat a kalifátus katonájának tekintették. Ők azok, akik gyakorlatilag magukévá tették al-Adnáninak, az ISIL szóvivőjének 2014 szeptemberében elhangzott felhívását arra vonatkozóan, hogy amennyiben nem tudnak csatlakozni, akkor ott és akkor támadják az Iszlám Állam ellenségeit, ahol és amivel tudják, anélkül, hogy arra vonatkozóan bárminemű utasítást kapnának. Habár ezeknek a személyeknek a túlnyomó része az ideológiai elköteleződés ellenére tartózkodott az extrém cselekedetektől, ennek ellenére egy, a konfliktuszónát megjárt veterán befolyása alá kerülve könnyen feladhatják addigi habozó álláspontjukat (Barrett, 2017, 16.). Legvégül pedig a visszatérések a legáltalánosabb veszélyt abban rejthetik magukban, hogy az önkéntesek hazai jelenlétükkel tovább szíthatják a társadalmi ellentéteket (URL22). Az egyes személyek veszélyességének megítélésében segíthet, ha a hatóságok tudatában vannak annak, hogy az illető milyen indoktól vezérelve utazott vissza származási helyére. Egyeseket a csalódás, a szegénység és a megtapasztalt brutalitás miatt érzett kiábrándultság vett rá a térség elhagyására. Másokat, akiket az anyagi haszonszerzés motivált, a kalifátus kudarca után elveszítették addigi megélhetési forrásaikat. Ott vannak továbbá a koalíciós erők elől megszökött vagy azok fogságába esett fanatikuskok, akik a történeteket mindössze átmeneti visszaesésnek értékelik. Ők még rendületlenül hisznek a végső győzelemben, amiért álláspontjuk szerint többet tehetnek hazájukban, mint Szíriában vagy Irakban. Legvégül meg kell említeni azokat a személyeket is, akiket az ISIL ki-mondottan azzal a céllal irányított vissza származási országukba, hogy ott helyi hálózatot hozzanak létre és terrortámadásokat kövessenek el a terrorszervezet nevében (URL23). Az egykori önkéntesek jelentette fenyegetettség felbecslésében segíthet továbbá, ha a hatóságok tisztában vannak az Iszlám Állam területének elhagyása időpontjával. Sokan ugyanis nem tudtak azonosulni az ISIL elveivel és előírásaival, emiatt rövid ott-tartózkodásukat követően már akkor maguk mögött hagyták a kalifátust, amikor annak csillaga még felívelő szakaszában volt.

Mások később, a hanyatlás periódusában tértek vissza a kalifátus vezető személyei és az általuk alkalmazott módszerek felett érzett kiábrándultságuk miatt³⁵ (URL16). A csalódott harcosok közül később többen aktívan be is kapcsolódtak a szíriai háború köré felépített imázs lerombolásába és a szimpatizánsok visszatartásába, amikor nagy közösség előtt számoltak be negatív tapasztalataikról³⁶ (Speckhard, Shajkocvi & Bodo, 2018, 6–9.). Létfontosságú volt emiatt ezeknek az együttműködésre hajlandó embereknek a megnyerése, ami megfelelő rehabilitációs és integrációs lehetőségek hiányában rendkívüli kihívásnak bizonyult. A helyi hatóságok ugyanis mindeddig az esetek túlnyomó részében válogatás nélkül megszorító és büntető intézkedéseket foganatosítottak a visszatértek ellen, ami a társadalmi elszigetelődéssel, az oktatási és munkalehetőségek hiányával, valamint az átélt traumatikus élményekkel párosulva hatványozottan növelheti körükben a frusztrációt és az erőszakra való hajlamot (Spahiu, 2016, 77–78.). Legvégül a külföldi önkéntesek ügye szorosan összekapcsolódik a migrációs válsaggal is, mivel komoly esélye van annak, hogy a külföldi dzsihádisták a menekültek között elvegyülve próbálnak visszaszívárogni³⁷ (Shtuni, 2019, 21.). A veszély realitása kapcsán bosnyák ügyészek már felhívták a figyelmet arra, hogy katari adományokból a szalafiták több hektár földet vásároltak fel a helyi szerbektől a horvát határ melletti Šišici és Bužim településektől nem messze elterülő Bosanska Bojna mellett, ahol a közeli határszakaszon az ellenőrzés hiánya miatt gyakorlatilag észrevétlenül át lehetett jutni³⁸ (URL3). A balkáni államok biztonsági szervei, amelyek tisztában voltak a fenyegetés komolyságával, eleinte arra hivatkoztak, hogy korlátozott erőforrásaik nem tették lehetővé, hogy egyszerre tartsák megfigyelés alatt a menekülteket, a visszatérő önkénteseket, a fundamentalista toborzókat és a radikális ideológiákra fogékony személyeket (URL13). Horvátország Schengeni-övezethez történő csatlakozásával ugyanakkor létkérdéssé válik a határok hatékony ellenőrzése a Frontex és a térség illetékes társszerveinek közreműködésével, mivel az azt kijátszó szélsőségesek immáron az Európai Unió egészére jelentenek biztonsági kockázatot.

35 Az Albániába visszatért 40 harcos közül a nemzeti hatóságok például csak 15 fő esetében valószínűsítették, hogy jelenlétük biztonsági kockázatot rejthet magában.

36 A Nemzetközi Központ az Erőszakos Szélsőségek Tanulmányozására például számos interjút készített a visszatért és bebörtönzött ISIL aktivistákkal, illetve azok hozzátartozóival. A megszólaltatott személyek amellett, hogy beszámoltak tapasztalataikról, a videók végén egyöntetűen elítélték a terrorszervezetet, valamint figyelmeztették a potenciális szimpatizánsokat a csatlakozás veszélyeire.

37 Az ISIL egy koszovói származású toborzója például 2017 januárjában titokban visszatért Bosznia-Hercegovinába, ahol hamis útlevelekkel közel hat hónapig bujkált Szarajevóban a letartóztatásig. Egy másik esetben egy újabb dzsihádista koszovói állampolgárt vettek őrizetbe 2019 februárjában, amikor hamis macedón útvél birtokában hajón próbált meg beutazni Olaszország területére.

38 A horvát határ dalmát szakaszán ugyancsak a biztonsági intézkedések alacsony foka vagy éppen hiánya volt megfigyelhető Jovića Mostnál, Dugopoljénél, Vaganj/Bili Brignél, illetve az Una Nemzeti Parkban.

A visszatérő önkéntesek fogadtatása

Jelen tanulmány írásának idején szakértők körülbelül 475 főre becsülték a Szíriában tartózkodó balkáni önkéntesek és családtagjainak számát (URL1). Kétharmaduk nő és gyermek volt, akiket főleg a kurd erők ellenőrzése alatt álló túlsúlyolt al-Hol, al-Roj és Ain Issa menekülttáborokban őriztek. Törökország szíriai beavatkozása azonban döntő változásokat eredményezett sokuk helyzetében. A harcok ugyanis több olyan területet érintettek, amelyeken az ISIL híveit tartották fogva. Az összecsapások intenzitása miatt a kurd hatóságok kénytelenek voltak a harcoló erőket a táborok őreivel megerősíteni, aminek köszönhetően több fogvatartott meg tudott szökni. Több ezren kerültek emellett a török csapatok fennhatósága alá, akiknek a származási országukba történő visszatoloncolása jelenleg Ankara egyik legfőbb célja³⁹ (URL24). Visszatérésük ellen ugyanakkor hazájuk – az esetek többségében – tartózkodóan reagált, arra hivatkozva, hogy amíg korábban csak szórványosan bukkantak fel a terrrorszervezetből kiábrándult tagok, a török igény teljesítése esetén koncentráltan és jelentős számban települnének vissza az ISIL fundamentalista ideológiájának fanatikus hívei, akiknek eltökéltsége, kapcsolatrendszere és képességei rendkívül komoly biztonsági kockázatot rejtenek magukban (Dworkin, 2019, 6–7.). Mellettük a fogságba esést elkerült férfiak egy része az Idlib tartományban harcoló Hajat Tahrir as-Sám dzsihádistá csoportot támogatja, amelyen belül az albánok külön egységet alkottak, saját parancsnoki struktúrával. Rajtuk kívül mintegy 485 főre becsülték azoknak a számát, akik az elmúlt évek során visszatértek a konfliktusövezetből származási országukba (URL1).

A balkáni államokban – összhangban a kibocsájtó országok túlnyomó többségével – a szélsőséges hitszónokokkal, toborzókkal, valamint a közel-keleti harci övezetből visszatért felnőtt férfiakkal szembeni hatósági fellépés nem képezte különösebb vita tárgyát, azt a társadalmi igazságszolgáltatás jogos büntetőigényének fogatosításaként értékelték⁴⁰ (Kelmendi, 2018, 10–16.). A bűnösök felelőssége vonását megnehezítette ugyanakkor, hogy az új,

39 Törökország az ISIL ellen folytatott terrorellenes hadműveletei során 3500 főt semlegesített és 5500 személyt tartóztatott le. Az elfogott külföldi önkéntesek közül mintegy 780-at toloncoltak vissza származási országukba 2019-ben.

40 Egy 2017-ben végzett közvélemény-kutatás szerint Koszovóban a megkérdezettek 74%-a tartotta fenyegetésnek a vallási szélsőségeket, valamint a válaszadók 71%-a a visszatért önkénteseket nemzetbiztonsági kockázatnak értékelte. Emellett 62%-uk nem kívánt a szomszédságukban vagy akár egy közösségben élni velük, és mindössze 11%-uk nyilatkozta azt, hogy nem tartja problémásnak a jelenlétüket.

szigorított jogszabályi változások⁴¹ az ENSZ Biztonsági Tanács 2178. számú határozatának elfogadását követően, 2014–2015-ben kerültek bevezetésre. Hivatalosan nem lehetett emiatt azokat visszamenő hatállyal alkalmazni azokra a személyekre, akik annak hatályba lépése előtt már visszatértek hazájukba. További probléma az is a megváltozott jogszabályi környezettel, hogy az megkülönböztetés nélkül terroristának tekint minden hazatérőt, annak ellenére, hogy a legtöbb esetben nem volt egyértelmű bizonyíték arra vonatkozóan, hogy az adott illető milyen tevékenységet végzett a konfliktusövezetben. Ennek megfelelően Boszniában 16 ügyben 25 főt találtak bűnösnek toborzás, felbujtás, a harcok érintette övezetbe történt kiutazás vagy annak kísérlete elkövetésében, és ezeket összesen 47 év és kettő hónap börtönbüntetésre ítélték 2019. április hónapjáig⁴² (Shutarov, 2019, 2.; URL25). Észak-Macedóniában a terrorellenes hadjárat során három jelentős akció keretében (a Sejt 1 2015 augusztusában, a Sejt 2 2016 júliusában és a török rendőrséggel együttműködve végrehajtott Sejt 3 2018. augusztusában) 25 embert tartóztattak le. Közülük (két perben) összesen 13 illetőt – közöttük egy imámot – ítélték el öttől kilenc évig terjedő szabadságvesztésre, és a gyanúsítottak közül mindössze 6 főt helyeztek szabadlábra ugyanezen időpontig (Comission Staff Working Document, 2019, 39-40.; URL26). Koszovóban ugyanezen vádak alapján 119 fő ellen emeltek vádat és további 156 személy ellen folytattak vizsgálatot 2014. szeptemberét követően (URL27). Szerbiában a rögtönítélő bíróság hét embert talált bűnösnek terrorizmus és dzsihádisták csoportokkal való együttműködés vádjában, 2019 januárjában pedig letartóztattak egy terrortámadás előkészítésével gyanúsított férfit Novi Pazarban (URL28).

Az őrizetbe vett és az elítélt dzsihádisták, valamint a köztörvényes bűnözők egyszerű összezárása az amúgy is túlszűfolt börtönökben ugyanakkor további biztonsági kockázatot rejt magában, mivel a szélsőségesek könnyen radikalizálhatják rabtársaikat, akiktől egyúttal olyan bűnelkövetési módszereket tanulhatnak el, amelyeket később kidolgozottabb, látványosabb és pusztítóbb terrorcselekmények megtervezésére/végrehajtására használhatnak fel (URL29).

Legvégül meg kell említeni azt is, hogy a balkáni államok közül többek – Szerbia vagy Montenegró – esetében egyfajta kettős mérce alkalmazása

41 A nyugat-balkáni államok büntetőbíróságai 6 hónaptól akár 20 évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálhatják a terrorizmussal kapcsolatos bűncselekményeket. Koszovóban emellett mellékbüntetésként az elítéltek elveszíthetik állampolgárságukat is.

42 A 2014-ben megváltoztatott jogszabályi környezetben a legtöbb hazatért önkéntesre mintegy egyéves börtönbüntetést szabtak ki, aminek letöltését azonban egyesek pénzbürség megfizetésével kiválthatták. A legszigorúbb ítéletet – 7 éves szabadságvesztés – a korábban említett radikális hitszónok, Bilal Bosnić kapta.

figyelhető meg a külföldi önkéntesek megítélésben. Az ukrán frontról visszatért, általában szélsőjobboldali szélsőségesnek tartott oroszbarát harcosokat ugyanis jóval enyhébb szankciókkal sújtják, mint a terroristának nyilvánított közel-keleti önkénteseket, ami az igazságszolgáltatás pártatlanságába és a törvény előtti egyenlőség elvébe vetett hit megrendülése mellett ugyancsak tovább szíthatja a már megmutatkozott etnikai és vallási ellentéteket (URL8).

A dzsihádisták mellett nem szabad megfeledkezni azok családtagjaikról, azaz feleségükről és az elesettek özvegyeiről, valamint gyermekeikről sem, akik az Iszlám Állam összeomlását követően valamelyik kurd erők által ellenőrzött menekülttáborban rekedtek. A legkézenfekvőbb kérdés esetükben, hogy vissza kívánnak-e térni Európába vagy a rideg körülmények ellenére is helyben akarnak maradni a kedvező fordulatban bízva⁴³ (URL30). A hazatérés híveinek megítélésénél alapvető szempont, hogy milyen szinten kötelezték el magukat az ISIL ideológiája mellett a frontvonaltól távol, a magánélet privát szférájában, mennyire sújtotta le és sarkallja őket bosszúra a házastársuk/gyermekük elvesztése felett érzett gyász, illetve mennyire radikalizálódtak a kurdok által ellenőrzött táborokban eltöltött hónapok során vagy hazájuk lemondó hozzáállása miatt. Helyzetüket bonyolítja, hogy túlnyomó részük a jogszabályok szerint nem követett el bűncselekményt, mivel nem esküdött hűséget a terrorszervezetnek, valamint nem vett részt tevőlegesen a terrorszervezet működésében és/vagy támogatásában⁴⁴ (Speckhard & Shajkovci, 2017, 25.). Nem kell emiatt tartaniuk attól, hogy hazatérésük esetén hazájuk bírósága bűnösnek mondja ki és letöltendő szabadságvesztésre ítéli őket⁴⁵ (URL31). Ráadásul a gyermekek jelentős része a Közel-Keleten született, ezáltal a balkáni államok hontalanoknak tekintik őket. Esetükben kérdéses továbbá, hogy csak az erőszak elszenvedői vagy pedig – életkorukból adódóan – annak részesei voltak, valamint a térség (anti)szocializációs közegében eltöltött hónapok/évek során mennyire voltak meghatározók személyiségfejlődésükre a fundamentalista ideológiák, a háborús tapasztalatok és az idegen kulturális

43 Dora Bilić például egyike volt az ISIL hét horvát állampolgárságú – 2 férfi és 5 női – önkéntesének. Szemtanúk beszámolóí szerint az ideológiailag végletekig radikalizálódott hölgy 2019 februárjában a szíriai al-Hol menekülttáborban tartózkodott. A fanatikus nő megszakított minden kapcsolatot a balkáni asszonyokkal és a jelek szerint nem akarta elhagyni Szíriát annak ellenére sem, hogy Horvátországban nem tiltották meg a külföldi háborúban való részvételt, ezáltal hazatérése esetén nem kellett volna felelősségre vonásától tartania.

44 Fentiekhez hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy egyes nők tagjai voltak a vallási rendőrség női szervezetének, a Hiszbának, bizonyítottan közreműködtek önkéntesek interneten történő toborzásában, vagy éppenséggel tanárként, egészségügyi dolgozóként, esetleg ügyintézőként segítették a terrorszervezet működését.

45 Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy Európa-szerte bizonyíthatóan nőtt a nők részvétele a különféle terrorcselekmények elkövetésére irányuló összeesküvésekben: 2017 első felében arányuk mintegy 23% volt a leleplezett szervezkedők között.

közeg hatásai. További sorsuk emiatt jelenleg nem tisztázott, kialakult egységes gyakorlat hiányában az döntően az egyes államok megítélésétől függ annak ellenére, hogy a kérdés gyakorlatilag több száz kiskorút érint⁴⁶ (URL32; URL33).

A balkáni államok eltérő megközelítésben próbálnak megoldást találni a jelenség kezelésére és megoldására. Habár Albániában reintegrációs és rehabilitációs program nem került bevezetésre, ennek ellenére biztató a 2017 januárjában tíz kiválasztott iskolában bevezetett új tananyag a vallási tolerancia növelésére és a szélsőséges megnyilvánulások kiszorítására a hitoktatásból. Elfogadtak emellett egy akcióttervet is 2017 októberében az Erőszakos Szélsőség Elleni Nemzeti Stratégia végrehajtására (Kursani, 2019, 22.). A helyi igazságszolgáltatás ugyanakkor kiemelkedően súlyos büntetéseket szabott ki a terrorszervezet önkénteseinek toborzásában közreműködött személyekre, amikor kilenc személyt – köztük két önjelölt imámot is – összesen 126 év szabadságvesztésre ítélt 2016 májusában (Lamallari, 2016, 5.). Emellett a központi vezetés következetesen elhatárolódott az ISIL harcosok és azok családtagjainak visszafogadásától⁴⁷ (URL34). Észak-Macedónia az első európai államok egyike volt, ami hivatalosan hozzájárult, hogy amerikai közreműködéssel 2018-ban visszaszállítsák területére a Közel-Keleten fogságba esett állampolgárait. A visszafogadás mellett a törvényhozás két kidolgozott koncepciót – az „Erőszakos Szélsőség Megelőzése” és az aktualizált „Terrorizmus Elleni Stratégia” – is elfogadott 2018. március 6-án, valamint aláírta az EU–Nyugat-Balkán Közös Terrorizmus Elleni Akciótervét a radikalizáció megelőzésére, illetve a már megmutatkozott szélsőséges irányzatok és csoportok visszaszorítására (URL35). Koszovó ezzel párhuzamosan egy olyan terrorizmus elleni stratégiát tett magáévá, ami a Közel-Keletről visszatérő ISIL harcosokat az ország egyik legnagyobb biztonsági kockázatának értékelte. Ennek ellenére Ramush Haradinaj miniszterelnök bejelentette, hogy készek teljes felelősséget vállalni állampolgáraikért, akiknek visszatérésüket követően azonban felelniük kell tettükért a törvény előtt (URL10). Utóbbi szellemében 110-en térhettek vissza amerikai segítséggel

46 A probléma súlyát jól érzékelteti, hogy mintegy 20 szerb állampolgárságú nő tartózkodott 2019 áprilisában a kurd fegyveresek által ellenőrzött táborok valamelyikében, akiknek a visszafogadására a belgrádi kormány a hozzátartozók kérései ellenére sem tett konkrét lépéseket. Továbbá a bosnyák hírszerző ügynökség, a SIPA jelentése szerint 2019 elejéig mintegy 70 gyermek született Szíriában, akiknek egyik vagy mindkét szülője bosnyák állampolgár volt. A kiskorúak közül 12-en életüket veszítették az összecsapások során. Mellettük 85 főre teszik azoknak a gyermekeknek a számát, akik az Iszlám Állam uralta területen születtek meg albán, koszovói és észak-macedóniai szülők sarjaként.

47 Mindössze egy 11 éves albán fiú térhetett vissza a kurd ellenőrzés alatt álló al-Hol táborból. Azonban őt is csak azért szállították vissza Szíriából Olaszországba (és nem Albániába!), mivel már ott született és nevelkedett mindaddig, amíg édesanyja – édesapja tudta nélkül – magával nem vitte a Közel-Keletre.

2019. április 19-én⁴⁸ (URL36). A kettős mérce és a biztonsági kockázattal kapcsolatos fenntartások természetesen éreztették hatásait, mivel a vizsgált személyek közül 32 fő nő, 74-en pedig gyermekek – utóbbiak közül kilencen árvák – voltak. A négy férfit a hatóságok megérkezésüket követően azonnal őrizetbe helyezték, míg a nőket és a gyerekeket a menekültügyi hatóság egyik központjába szállították az adminisztratív teendők és a szükséges orvosi vizsgálatok elvégzésére. Utóbbiak 72 órás megfigyelést követően hazatérhettek otthonaikba, ahol a nőket háziőrizetbe helyezték⁴⁹ (Shtuni, 2019, 19.; URL27). Közülük 11 nő esetében indítottak büntetőeljárást a koszovói igazságügyi szervek és az első elmarasztaló ítélet 2020 januárjában került kihirdetésre⁵⁰ (URL37). Koszovó ugyanekkor már tárgyalásokat folytatott Ankarával további 100 állampolgárának hazatelepítésére Szíriából (URL38). Hasonló tendencia bontakozott ki időközben Bosznia-Hercegovinában is. A bosnyák államelnökség kezdeti elzárkózó álláspontját feladva előbb 2019 áprilisában egy fő, majd pedig az év végén egy 25 fős csoport – 7 férfi, 6 nő és 12 gyermek – hazatérését tette lehetővé Szíriából, valamint lépéseket tett a közel-keleti táborokban rekedt, 235 főre becsült állampolgárainak visszatelepítésére. A koszovói eljáráshoz hasonlóan a férfiakat még a szarajevói repülőtéren őrizetbe helyezték, míg a nőket és a gyerekeket egy befogadóközpontba szállították (URL39). Legvégül meg kell jegyezni, hogy Szerbia kitartott korábbi elutasító álláspontja mellett és továbbra sem tett semmilyen intézkedést annak érdekében, hogy lehetővé tegye annak a 20 szerb állampolgárságú nőnek a hazatérését, akik észak-szíriai táborokban tartózkodtak 2019 végén (URL40).

A reintegrációs háttér biztosításának feltételei

A visszafogadott személyekben rejlő biztonsági kockázatok felmérésén és a potenciális fenyegetettség elhárításán túlmenően különbség figyelhető meg, hogy az egyes nemzeti hatóságok mekkora figyelmet szentelnek az átpolitizált iszlám megmutatkozásának a helyi közösségekben. Utóbbi fontosságát

48 A hazatérteken kívül három balkáni nemzet további 108 állampolgára – Koszovóból 10 nő és 38 gyermek, akikből 14 Szíriában született; Albániából 11 nő és 41 gyermek, akikből 13 Szíriában született; Észak-Macedóniából 2 nő és 6 gyermek – tartózkodott csak a szíriai al-Hol táborban.

49 A koszovói rendőrség adatai szerint a visszatért személyeken kívül további 30 feltételezett ISIL harcos, valamint 39 nő és 8 gyermek tartózkodott még a szíriai konfliktusövezetben. Mellettük egy állampolgárunk és egy macedóniai személy életfogytiglani börtönbüntetését töltötte Törökországban.

50 Qendresa Sfidhtát a Pristina-i Bíróság terrorszervezetben való közreműködés miatt első fokon kettő év felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte.

ugyanakkor indokolja, hogy az nemcsak az egyes államok között⁵¹, hanem az etnikailag és vallásilag rendkívül heterogén térség lakosai között is jelentősen elmélyítheti a viszályt, valamint növelheti az esélyt a szélsőséges nacionalista, neofasiszta, illetve iszlámellenes tendenciák megmutatkozására a kisebbségi csoportokkal szemben⁵² (Ćorović, 2017, 131.; Šutarov, 2017, 120–121.; URL17). Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a visszafogadott személyek legtöbbször olyan közegbe tértek vissza, ahol a körülmények gyakorlatilag alig javultak vagy egyáltalán nem változtak távollétük ideje alatt⁵³ (Jakupi & Kelmendi, 2017, 11–12.). A radikalizáció feltételei emiatt továbbra is adóttak, különösen akkor, ha a hazatértek a honi kollektíva elutasító fogadtatása miatt inkább egymással és a hozzájuk hasonlóan vélekedő személyekkel keresték a kapcsolatot, a külvilágtól pedig megpróbáltak elzárkózni. Kulcsfontosságúak emiatt a vallási gyülekezetek – azon belül is döntően az imámok –, az érintett rokonok, a helyi közösségek vezetőinek és tagjainak, orvosok és mentálhigiénés szakemberek, valamint az oktatási intézmények bevonása, amelyeknek a reintegrációs folyamatokba való részvételére már születtek előremutató kezdeményezések⁵⁴ (Bytyqi & Mullins, 2019, 27.).

Az érintett balkáni államok többsége egyre nagyobb jelentőséget tulajdonít a visszatért személyek családi hátterének monitorozására is, mivel az önkéntesek konzervatív hozzátartozói közül többen szintén fogékonyak mutatkoztak az erőszakos szélsőségekre. Ők büszkén felvállalt hitharcos családtagjuk általuk dicsőített tetteit kötelességszerűnek tartották, az esetekre pedig mártírként

51 Szerb politikusok például több alkalommal azzal gyanúsították Bosznia-Hercegovinát és Koszovót, hogy területükön al-Kaida táborokat működtetnek. A két állam vezetője ugyanakkor háborús bűnösök bűjtatásával és államilag szponzorált terrorizmussal vádolta Belgrádot.

52 A fentiekben már említett zborniki támadás megtorlására a szerbek több mint 30 bosnyák nemzetiségű illetőt helyzetek őrizetbe fegyvercsempészet gyanújával, ami bosnyák részről komoly felháborodást váltott ki. A szükségtelennek tartott, túlreagált szerb hatósági fellépést elnyomásnak tartották, mivel véleményük szerint a letartóztatások a délszláv háború után otthonaikba visszatért egykori bosnyák menekültek ellen irányultak. Továbbá, ahogy arról korábban ugyancsak említés történt, a macedóniai önkéntesek szinte mindegyike albán származású volt. A macedón hatóságok – azon belül is a rendvédelmi szervek – emiatt kiemelt figyelmet szenteltek annak, hogy fellépéseik ne keltsék azt a látszatot, hogy az az albán kisebbség egésze ellen irányul. Emellett a törvényhozás és a média kényesen ügyelt arra, hogy kerüljenek minden megnyilatkozást, ami bármelyik etnikai csoport elítélésére és/vagy megkülönböztetésére utalhat. Ezzel szemben a Szandzsák-régióban a szerbiai muszlimok elleni diszkrimináció nemhogy enyhült volna, hanem még tovább fokozódott. Utóbbi azt a veszélyt rejtí magában, hogy a szerb közvélemény elítélő hozzáállása, a gyakori gyűlöletbeszéd és a társadalmi szegregáció növekedése miatt idővel radikalizálódnak azok a muszlimok is, akik addig elutasították az iszlám szélsőséges értelmezését.

53 Korábban az állami támogatás hiánya miatt például a Koszovóba visszatért, családfő nélkül maradt nők közül többen arra kényszerültek, hogy újraházasodjanak.

54 Koszovóban előremutató kezdeményezésnek tekinthető a Prevenció és Rehabilitáció Osztály létrehozása, aminek széleskörű támogatására számíthatnak a hazatért nők és gyerekek. Külön iskolai osztályt indítottak emellett a gyerekek számára a felzárkóztatásra, a nőket pedig a nemzetközi NGO-k által felajánlott élelmiszerekkel, ruhákkal és egyéb mindennapi cikkel segítik.

tekintettek. Korábban az őrizetbe helyezett/szabadságvesztésre ítélt személyek szabadon engedésüket követően emiatt tulajdonképpen ugyanabba a radikálizációs közegbe tértek vissza, ami eredetileg kibocsátotta őket. A probléma mielőbbi megoldására emiatt sürgető feladat az egyes kormányok számára, hogy a helyi közösségek és az állami hatóságok hatékony együttműködést tudjanak kialakítani ezekkel a bizalmatlan és elzárkózó, gyakran mélyszegénységben és létbizonytalanságban élő családokkal, amelyek mindeddig szinte kizárólag vallási szervezetekkel, nem hivatalos vallási csoportokkal, és hasonló elveket valló magánszemélyekkel tartottak kapcsolatot (Perteshi, 2018, 33–34.). A megtapasztalt brutalitás hatására a visszatértek közül többen a PTSD (poszttraumásstressz-szindróma) tüneteit mutatták, emiatt már tettek lépéseket a mentálisan (is) sérült személyek pszichológiai kezelésére. Emellett például Koszovóban 2018-tól már születtek kezdeményezések arra vonatkozóan is, hogy szociológusok, pszichológusok, pszichoterapeuták, egyéb egészségügyi szakemberek és más, magasan képzett szakértők közreműködésével hatékony szocializációs programokat indítsanak el a szabadságvesztésüket töltő személyek számára⁵⁵ (Shutarov, 2019, 5.). A hatóságok törekvései kiterjedtek arra is, hogy lehetőség szerint hatékonyan elszigeteljék egymástól a sérülékenyebb személyeket a fegyintézetben belül őrzött fanatikuskoktól és toborzóktól (Azinović & Bećirević, 2017, 37.).⁵⁶

Legvégül az egyes hírszerző és rendőri szervek a jelek szerint próbálnak hatékonyabban kommunikálni egymással az információk gyorsabb megosztása érdekében⁵⁷ (URL13). Együttműködésükbe igyekeznek a korábbiaknál szorosabb mértékben bevonni az olyan ügynökségeket, mint az Europol, a Frontex, az Interpol vagy az Egyesült Államok érintett intézményei és hivatalai.⁵⁸ A célratörő kezdeményezések realizálásához azonban az egyes államoknak stabil társadalmi háttérrel kell megteremteniük, aminek előfeltétele a szegénység, a munkanélküliség, a korrupció, a szervezett bűnözés elleni eredményesebb harc, valamint az oktatási rendszer fejlesztése.

55 Koszovóban a börtönök rehabilitációs programjába bekapcsolódtak a helyi Iszlám Közösség imámjai, akik előadásokat tartottak a fogva tartott szélsőségeseknek. Emellett kilenc fegyintézetben felülvizsgálták a könyvtárakat, és a megkérdőjelezhető tartalmú/eredetű vallási irodalmakat az Iszlám Közösség által lefordított/megjelentetett könyvekkel cserélték ki.

56 Koszovóban például a szigorúan őrzött Podueva fegyintézetben őrzik a terrorizmussal kapcsolatos vádak miatt elítélt fegyencek 95%-át.

57 Az információk – nemegyszer politikai nyomásra történő – visszatartása nemcsak a balkáni államok között, hanem az egyes országok rendfenntartó szervei között is komoly problémát okozott. Különösen igaz utóbbi megállapítás Bosznia-Hercegovinára, ahol az államalkotó entitások – a Bosznia-hercegovinai Föderáció és a boszniai Szerb Köztársaság – saját törvényhozó hatalommal és rendőrségi intézményrendszerrel rendelkezik, amelyek kölcsönös bizalmatlansággal viszonyulnak egymáshoz.

58 Az információmegosztás tekintetében előremutató az Europol hágai főhadiszállásán 2019. szeptember 5–8. között – 30 ország és 8 ügynökség, illetve nemzetközi szervezet részvételével – létrehozott közös koordinációs központ.

Összefoglalás

Habár a Közel-Keletre távozott balkáni harcosok többsége még nem tért vissza származási országába, ennek ellenére már most kiemelt prioritást élveznek a potenciális terrorista támadások és a dzsihádisták beszivárgásainak megelőzésére irányuló erőfeszítések. Ebben a tekintetben a legfőbb feladat az egyes balkáni államok hírszerző szerveire hárul, amelyeknek egyértelműen be kell azonosítaniuk a hazatért személyek között, hogy kik azok, akik kiábrándultak és megbánták a történeteket, illetve kik azok, akik továbbra is veszélyt jelentenek az államra és a közbiztonságra. Különösen lényeges lenne ez abból a szempontból is, hogy ezáltal nőhetne a helyi igazságszolgáltatás mérlegelési jogköre, azaz szelektívebben, ugyanakkor a jelenleginél jóval szigorúbb büntetéssel sújthatná az adott társadalomra nézve veszedelmes személyeket. Az érem másik oldalát jelenthetné és megfontolás tárgyát képezhetné egyúttal, hogy ebben az esetben nem lenne törvényszerű a hazatértek mindegyikének megkülönböztetés nélküli bebörtönzése. Ez utóbbi természetesen nem a helyi igazságszolgáltatási intézmények jogos büntetőigényének megkérdőjelezését jelentené. Mindössze a számos ázsiai és európai példa nyomán elgondolkodtató lenne, hogy a sokszor túlszűfolt börtönök, mint elrettentő erő, mennyire akadályozhatják a de-radikalizációt, és mennyiben készítenek/kényszerítik szélsőséges cselekedetre az oda visszatérni nem akarókat. Az eddigi tapasztalatok alapján nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy megfelelő és hatékony óvintézkedések hiányában a fegyrintézetek gyakran bizonyultak ideális helynek a fundamentalisták számára szélsőséges ideológiájuk terjesztésére és potenciális hívek/önkéntesek toborzására. Az egyes nemzeti kormányoknak emellett sürgetően akciótervet kell kidolgozniuk arra vonatkozóan, hogy a radikalizáció veszélyének és a diszkriminációnak leginkább kitett házastársakat és gyermekeket milyen módon tudják hatékonyan vissza-, illetve beintegrálni a helyi társadalmakba. A kihívást – különösen Bosznia esetében – növelik az etnikai ellentétek és a nacionalista indulatok, amelyek sikeres regionális együttműködési politika hiányában táptalaját képezhetik az erőszakos szélsőségek és a terrorista cselekmények megmutatkozásának a térségben. Különösen fontos lenne emiatt mindenekelőtt kiterjeszteni az államilag támogatott iszlám közösségek ellenőrzését az összes mecset felett, az iszlám hit gyakorlásának nem hivatalosan működő tereit pedig bezárni. Fenti megállapítások nemcsak a regionális stabilitás fenntartása, hanem a térség államainak uniós csatlakozási folyamata miatt is kiemelt jelentőséggel bírnak. Az Európai Unió határainak biztosítása szorosan kapcsolódik az európai integrációhoz és a bővítéshez. A csatlakozási tárgyalásokat emiatt kezdettől fogva hátráltatták azok az aggodalmak, hogy a balkáni államok belépésével olyan iszlám

többségű államok kerülnek az unió határain belül, amelyek területén virágoznak a vallási szélsőségek és magas az erőszakos cselekmények száma. Tovább növelte az unióban a kétségeket, az iszlamofób érzelmeket és a szélsőjobboldali populistá megnyilvánulásokat a balkáni önkéntesek távozásának, majd pedig hazatérésnek híre. A Koszovóban vagy Bosznia-Hercegovinában végrehajtott letartóztatások ezáltal például egyszerre szolgálták a szélsőséges lokális közösségek lefejezését, az uniós irányelvek melletti demonstratív kiállást, illetve a szélesebb muszlim világ radikális irányvonalaitól való elhatárolódást és a szekularizált iszlám jelenlétének kihangsúlyozását. A helyi fundamentalistákkal szembeni, a korábbinál hatékonyabb fellépés, a külföldről visszatért önkéntesek és azok családtagjainak eredményes reintegrálása, és az uniós biztonsági szervekkel való együttműködés további elmélyítése ebből fakadóan kulcskérdés az EU-s tagság elnyerésének szempontjából is. A közösség egyes tagjai ugyanis célravezető deradikalizáció hiányában biztonsági kockázatnak értékelhetnek több tagjelölt államot, és nem akarják kockáztatni, hogy általuk olyan radikális iszlám közösségek kerülhessenek be az unió határain belülre, amelyek egyfajta előretolt bázisként szolgálhatnának a közösségen kívüli, Nyugat-ellenes fundamentalisták számára. Tartanak attól is, hogy a nemzeti határok lebontásával, a szabad mozgás jogával élve a szélsőségesek könnyebben tudnak kapcsolatot tartani a már az unió területén élő iszlám közösségek extrémizmusra fogékony második, harmadgenerációs tagjaival. Az uniós biztonságpolitikai kritériumoknak való megfelelés mindezek alapján különösen fontos a térség két legnagyobb dzsihádista kibocsájtó állama, Koszovó és Bosznia-Hercegovina esetében. Ezt igazolja többek között az is, hogy Észak-Macedónia és Albánia 2020. március végén már megkapta a jóváhagyást a csatlakozási tárgyalások megkezdéséhez, amit uniós részről a jogállami reformok mellett többek között a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb fellépéssel és a hírszerző szervek megújításával indokoltak.

Felhasznált irodalom

- Azinović, V. & Jusić, M. (2016). *The new Lure of the Syrian War – The Foreign Fighters' Bosnian Contingent*. Atlantic Initiative
- Azinovic, V. (2017). The Foreign Fighter Phenomenon and the Radicalization in the Western Balkans: Understanding the Context, 2012–2016. In Azinovic, V. (Eds.). *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans* (pp. 9-20). The Atlantic Initiative
- Azinović, V. & Bećirević, E. (2017). *A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Returning Foreign Fighters in the Western Balkans*. Regional Cooperation Council

- Barrett, R. (2017). Beyond the caliphate: foreign fighters and the threat of returnees. Soufan Center
- Bećirević, E., Šuković, T. & Zuković, A. (2018). *Montenegro Report*. British Council: Extremism Research Forum
- Bytyqi, K. & Mullins, S. (2019). *Returnee Foreign Fighters from Syria and Iraq: The Kosovan Experience*. CTC Sentinel, August, 25–30.
- Comission Staff Working Document (2019). *North Macedonia 2019 Report*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2019 Communication on EU Enlargement Policy, Brussels, May 29, 2019.
- Cook, J. & Vale, G. (2018). *From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors of Islamic State*. ICSR
- Cook, J. & Vale, G. (2019). From Daesh to 'Diaspora' II: The Challenges Posed by Women and Minors After the Fall of the Caliphate. *CTC Sentinel*, 12(6), 30–45.
- Ćorović, A. (2017). Radicalization in Serbia: The Youth of Sandžak between a Hammer and an Anvil. In Azinovic, V. (Eds.), *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans* (pp. 125-136). The Atlantic Initiative
- Dyrmishi, A. (2017). Radicalization and the Governance of Islam in Albania. In Azinovic, V. (Eds.), *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans* (pp. 21-30). The Atlantic Initiative
- Dworkin, A. (2019). *Beyond Good and Evil: Why Europe Should Bring ISIS Foreign Fighters Home*. European Council on Foreign Relations. https://www.ecfr.eu/publications/summary/beyond_good_and_evil_why_europe_should_bring_isis_foreign_fighters_home
- Gammer, M. (2007). *Ethno-Nationalism, Islam and the State in the Caucasus: Post-Soviet Disorder*. Routledge
- Jakupi, R. & Kelmendi, V. (2017). *Women in Violent Extremism. Lessons Learned from Kosovo*. Berghof Foundation and Kosovar Centre for Security Studies
- Jakupi, R. & Kraja, G. (2018). *Accounting for the Difference: Vulnerability and Resilience to Violent Extremism in Kosovo*. Berghof Foundation and Kosovar Centre for Security Studies (KCSS)
- Kelmendi, V. (2018). *Citizens Perception and Community Response on Returned Foreign Fighters*. Kosovar Centre for Security Studies
- Kelmendi, V. (2019). Not Just Victims: Women in Terrorism from the Western Balkans. In Alexander, A. (Eds.), *Perspectives on the Future of Women, Gender & Violent Extremism*. The George Washington University
- Kursani, S. (2015). *Report inquiring into the causes and consequences of Kosovo citizens' involvement as foreign fighters in Syria and Iraq*. Kosovar Center for Security Studies
- Kursani, S. & Fetiu, Arbër (2017). The Foreign Fighter Phenomenon in Kosovo: Covering a Blind Spot. In Azinovic, V. (Eds.), *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans* (pp. 83-102). The Atlantic Initiative

- Kursani, S. (2019). *Extremism Research Forum (ERF). Literature Review 2017–2018*. British Council. https://www.britishcouncil.al/sites/default/files/20f120kursani_literature20review20i20-20erf.pdf
- Lamallari, B. (2016). *Dealing with Returning Foreign Fighters*. TRAIN Programme 2016, Stability Pact for South East Europe. https://www.osfa.al/sites/default/files/train_2016_dealing_with_returning_foreign_fighters_besfort_lamallari.pdf
- Lebl, L. S. (2014). *Islamism and Security in Bosnia-Herzegovina*. U.S. Army War College Press
- Perteshi, S. (2018). *Beyond the Triggers: New Threats of Violent Extremism in Kosovo*. Kosovar Centre for Security Studies
- Qehaja, F. (2016). Beyond Gornje Maoče and Ošve: Radicalization in the Western Balkans. In Varvelli, A. (Eds.), *Jihadist Hotbeds. Understanding Local Radicalization Processes* (pp. 75-92). ISPI
- Qehaja, F. & Perteshi, S. (2018). *The Unexplored Nexus: Issues of Radicalization and Violent Extremism in Macedonia*. Kosovar Centre for Security Studies
- Qirjazi, R. (2018). Albania. In Orosz, A. (Eds.), *Returning from Violence: How to Tackle the Foreign Fighters' Problem in the Western Balkans?* (pp. 45-55). Institute for Foreign Affairs and Trade
- Shutarov, V. (2019). *De-radicalization in prisons as a challenge for the Western Balkans countries. International Scientific Conference "Towards a Better Future: Democracy, EU Integration and Criminal Justice" Bitola, 10 – 12 May, 2019*. Conference Proceedings, Volume II Faculty of Law – Kicevo (pp. 1-10). University St. Kliment Ohridski
- Shtuni, A. (2019). Western Balkans Foreign Fighters and Homegrown Jihadis: Trends and Implications. *CTC Sentinel*, 12(5), 18–24.
- Spahiu, E. (2016). Foreign fighters, Religious Radicalism and Violent Extremism in Albania and the Western Balkans. In Ejduz, F. & Jureković, P. (Eds.), *Violent Extremism in the Western Balkans* (pp. 57-86). Federal Ministry of Defence and Sports
- Speckhard, A. & Shajkovci, A. (2017). *Drivers of Radicalization and Violent Extremism in Kosovo: Women's Roles in Supporting, Preventing & Fighting Violent Extremism*. International Center for the Study of Violent Extremism
- Speckhard, A. & Shajkovci, A. (2018). *Fighting ISIS on Facebook – Breaking the ISIS Brand Counter-Narratives Procejt*. International Center for the Study of Violent Extremism
- Speckhard, A. & Shajkovci, A. (2018). The Balkan Jihad. Recruitment to Violent Extremism and Issues Facing Returning Foreign Fighters in Kosovo and Southern Serbia. *Soundings*, 101(2), 79–109.
- Speckhard, A., Yayla, A. S. & Shajkovci, A. (2018). *Defected from ISIS or Simply Returned, and for How Long? Challenges for the West in Dealing with Returning Foreign Fighters*. ASPJ – Africa & Francophonie, 4th Quarter, 24–46.
- Šutarov, V. (2017). The Threat Posed by Foreign Terrorist Fighters to the Republic of Macedonia and the Western Balkans. In Azinovic, V. (Eds.), *Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans* (pp. 103-124). The Atlantic Initiative

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Returning Western Balkans Foreign Fighters: A Long-term Challenge*. <https://www.ispionline.it/en/publicazione/returning-western-balkans-foreign-fighters-long-term-challenge-24762>
- URL2: *Muslim radicals in mountain villages spark fears in Bosnia*. <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/04/30/muslim-radicals-in-mountain-villages-spark-fears-in-bosnia/>
- URL3: *The Threat of Returning Foreign Fighters from the Balkans*. <https://www.ispionline.it/en/publicazione/threat-returning-foreign-fighters-balkans-23219>
- URL4: *Bosnia: Muslims upset by Wahhabi leaders*. <https://web.archive.org/web/20061123230849/http://www.speroforum.com/site/article.asp?id=6540>
- URL5: *At Guantanamo, Caught in a Legal Trap. 6 Algerians Languish Despite Foreign Rulings, Dropped Charges*. http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/20/AR2006082000660_pf.html?noredirect=on
- URL6: *Bosnian court jails Islamist for 45 years over bomb attack*. <https://www.reuters.com/article/us-bosnia-verdict-attack/bosnian-court-jails-islamist-for-45-years-over-bomb-attack-idUSBRE9BJ14L20131220>
- URL7: *Bosnia US embassy gunman Mevlid Jasarevic jailed for 18 years*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-20629893>
- URL8: *Balkan foreign fighters: from Syria to Ukraine*. <https://www.iss.europa.eu/content/balkan-foreign-fighters-syria-ukraine>
- URL9: *Trouble is brewing in the Balkans*. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2015/02/trouble-brewing-balkans-150204111930474.html>
- URL10: *Isis fighters struggle on return to Balkan states*. <https://www.ft.com/content/24835626-762a-11e9-be7d-6d846537acab>
- URL11: *Parents of Albanian ISIS 'Martyrs' Abandoned to Grief*. <https://balkaninsight.com/2018/01/15/parents-of-albanian-isis-martyrs-abandoned-to-grief-01-12-2018/>
- URL12: *Balkan Foreign Fighters Are Coming Back: What Should Be Done?* https://www.stratpol.sk/wp-content/uploads/2018/01/Metodieva_Returnees_Western_Balkans_Stratpol_FINAL.pdf
- URL13: *Balkan Jihadists the Radicalisation and Recruitment of Fighters in Syria and Iraq*. <https://wb-iisg.com/wp-content/uploads/bp-attachments/4752/Balkan-Jihadists.pdf>
- URL14: *Sarajevo: A Cosmopolitan Capital in an Ethnically Cleansed State*. https://www.independent.co.uk/news/long_reads/sarajevo-a-cosmopolitan-capital-in-an-ethnically-cleansed-state-a7907956.html
- URL15: *Indictment Reveals ISIS-Backed Plans for Kosovo Attacks*. <https://balkaninsight.com/2018/10/10/prosecution-reveals-isis-plans-to-destabilize-kosovo-10-10-2018/>
- URL16: *Returning IS Fighters in the Balkans: Beyond the Immediate Security Threat*. <https://jamestown.org/program/returning-is-fighters-in-the-balkans-beyond-the-immediate-security-threat/>

- URL17: *Srebrenica Muslims accuse Serb authorities of harassment*. <http://english.alarabiya.net/en/News/world/2015/05/08/Srebrenica-Muslims-accuse-Serb-authorities-of-harassment.html>
- URL18: *Two Soldiers Shot Dead in Bosnian Capital*. <https://balkaninsight.com/2015/11/18/two-soldiers-dead-four-wounded-in-attack-in-sarajevo-11-18-2015/>
- URL19: *ISIS Threatens Terror Campaign in the Balkans*. <http://www.balkaninsight.com/en/article/isis-wows-to-wreak-vengeance-on-balkans-in-new-threat-06-08-2017>
- URL20: *Mother of teenage ISIS 'pin-up poster girl' who died in Syria SUES the Austrian government for letting her leave the country*. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-6468035/Mother-teenage-ISIS-poster-girl-died-Syria-SUES-Austrian-government.html>
- URL21: *Swede arrested in Bosnia over terror plot*. <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2054&artikel=6116525>
- URL22: *The Four Dimensions of the Foreign Fighter Threat: Making Sense of an Evolving Phenomenon*. <https://icct.nl/wpcontent/uploads/2017/06/ICCT-Reed-Pohl-The-Four-Dimensions-of-the-Foreign-Fighters-Threat-June2017.pdf>
- URL23: *Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf
- URL24: *Turkey deports foreign terrorists to Denmark*. <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-deports-foreign-terrorist-to-denmark/1705248>
- URL25: *Bosnia Court Jails Syria Fighter for Three Years*. <https://balkaninsight.com/2019/04/17/bosnia-court-jails-syria-fighter-for-three-years/>
- URL26: *North Macedonia jails 7 IS fighters captured in Syria*. <https://www.businessinsider.com/north-macedonia-jails-7-is-fighters-captured-in-syria-2019-3>
- URL27: *Kosovo Detains Terror Suspects Returned from Syria*. <https://balkaninsight.com/2019/04/22/kosovo-detains-terror-suspects-returned-from-syria/>
- URL28: Zivanovic, M. (2019a): *Serbian Prosecutors Await Advice Over ISIS Suspect*. Balkan Insight, January 16, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/01/16/serbian-police-arrested-isis-connected-man-01-16-2019/>
- URL29: *The challenge of female ISIS returnees in the Balkans*. <https://globalriskinsights.com/2018/07/isis-female-returnees-worry-balkans-europe/>
- URL30: *Egy zágrábi nő, aki nem akar hazatérni az Iszlám Államból*. https://balkanimozaik.blog.hu/2019/11/26/egy_zagrabi_no_aki_nem_akar_hazatetni_az_iszlam_allambol
- URL31: *European Islamist Plots and Attacks since 2014—and how the U.S. can help prevent them*. (<http://www.heritage.org/europe/report/european-islamist-plots-and-attacks-2014-and-how-the-us-can-help-prevent-them>)
- URL32: *Bosnia Plans Captured ISIS Fighters' Return from Syria*. <https://balkaninsight.com/2019/02/20/bosnian-plans-captured-isis-fighters-return-from-syria/>
- URL33: *After ISIS Collapse, Serbian Women Trapped in Syria*. <https://balkaninsight.com/2019/04/25/after-isis-collapse-serbian-women-trapped-in-syria>

- URL34: *Boy taken by mom to join ISIS in Syria has emotional reunion with dad and sisters.* <https://www.cbsnews.com/news/albanian-boy-taken-by-mom-join-isis-syria-reunited-father-family-italy-today-2019-11-08/>
- URL35: *Working With the Youth: Countering Violent Extremism in Macedonia.* <https://www.globsec.org/2018/03/21/youth-countering-violent-extremism-macedonia/>
- URL36: *Families of Albanian ISIS Fighters Face Long Road Home.* <https://balkaninsight.com/2019/04/18/families-of-albanian-isis-fighters-face-long-road-home/>
- URL37: *Repatriated Kosovo Woman Found Guilty of Joining ISIS.* <https://balkaninsight.com/2020/01/09/another-repatriated-kosovar-pleads-guilty-to-belonging-to-isis/>
- URL38: *Turkish Threat over ISIS Fighters Poses Challenge for Balkans.* <https://balkaninsight.com/2019/11/18/turkish-threat-over-isis-fighters-poses-challenge-for-balkans/>
- URL39: *Bosnia Arrests Suspected Former ISIS Fighters on Return Home.* <https://balkaninsight.com/2019/12/20/bosnia-arrests-suspected-former-isis-fighters-on-return-home/>
- URL40: *Balkan Daesh Fighters in Numbers.* <https://thenewturkey.org/balkan-daesh-fighters-in-numbers>

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Prantner Z. (2020). Az Iszlám Állam nyugat-balkáni önkéntesei és visszatérésük problematikája. *Belügyi Szemle*, 69(2), 247-282. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.2.5>